
ŠTÚDIE

OBRANA KONŠTANTÍNOPOLA POČAS AVARSKÉHO ÚTOKU ROKU 626*

MARTIN HURBANIČ

HURBANIČ, M.: Defense of Constantinople during the Avar siege of 626. *Vojenská história*, 1, 12, 2008, pp. 3–27, Bratislava.

The article deals with the military aspects of the first great siege of Constantinople in 626. Its second part draws attention to the various fortifications of the Byzantine capital including its first defensive line – the so-called Long Walls. Author of the study analyses the composition of military cadres involved in defense and their tactic. A great deal of his attention is drawn to previous attacks on Constantinople before the siege of 626.

Military history. Byzantine Empire. Constantinople. Avar siege of Constantinople.

Len málokterá európska veľmoc bola v minulosti tak úzko spätá so svojím hlavným mestom ako Byzantská ríša s Konštantínopolom.¹ Od svojho založenia roku 324 sa nová rezidencia cisárstva na Bospore stala významným ekonomickým uzlom a východiskom dôležitých cestných komunikácií. Už o niekoľko desiatok rokov neskôr patril Konštantínopol k najdôležitejším a najľudnatejším mestám cisárstva. V 5. storočí predstavoval najväčšie mesto rímskeho Východu. Aj triezve odhady predpokladajú, že do veľkej morovej rany v roku 542 prebývalo v samom meste i jeho predmestiach viac ako 400 000 osôb.² Epidémie, hladomory a zemetrasenia v druhej polovici 6. storočia akiste prispeli k veľkej redukcii pôvodného počtu obyvateľstva.³ V čase avarského obliehania z roku 626 žilo v meste i na-

* Táto štúdia bola vypracovaná v rámci projektu VEGA 1/0492/08.

1 KODER, J. *Der Lebensraum der Byzantiner. Historisch-geographischer Abriss ihres mittelalterlichen Staates im ostlichen Mittelmeerraum*. Graz, Wien, Köln 1984, s. 114. Sumárne k touto problému ALEXANDER, P. J.: *The Strength of Empire and Capital as Seen Through Byzantine Eyes*. *Speculum* 37, 1962, 3, s. 339-357.

2 JACOBY, D.: *La population de Constantinople à l'Époque byzantine: un problème de démographie urbaine. Byzantion*, 31, 1961, s. 108. V štúdiu je uvedený aj prehľad staršieho bádania. S podobnými ciframi rátajú aj Cyril Mango (*Le développement urbain de Constantinople, IV e – VII e siècles*. Paris 1985, s. 51) a Johannes Koder (*Lebensraum*, s. 117-118). O niečo viac (500 000) uvádzajú John Tell (*The Grain Supply of the Byzantine Empire*, *Dumbarton Oaks Papers*, 13, 1959, s. 100) a Bryan Ward Perkins (*Constantinople, Imperial Capital of the Fifth and Sixth Centuries*, in: *Sedes Regiae* (ann.400-800), ed. G. Ripoll and J.M. Gurt, Barcelona, 2000, s. 66).

3 Morová epidémia mohla zapríčiniť až 50-percentnú redukciiu obyvateľstva mesta. MANGO, C.: *Développement*, s. 51.

priek tomu viac ako 100 000 ľudí.⁴ Mnohí z nich zrejme pochádzali z radov utečencov z Balkánu, ktorí svoje domovy opustili pre neustále avarské a slovanské vpády.

I. STRATEGICKÁ POLOHA KONŠTANTÍNOPOLA

Viacerí súdobí i neskorší autori s obľubou zdôrazňovali výnimočnosť tohto mesta situovaného na priesečníku Európy a Ázie.⁵ Ešte na začiatku 20. storočia anglický historik Alexander Van Millingen s obdivom konštatoval: „*životaschopnosť a moc Konštantínopola sú zakorenené v jeho jedinečnej polohe. Nikde inde geografia tak neovplyvňuje históriu ako práve tu... Žiadne iné mesto nemôže byť viac vo svete a zároveň mimo neho.*“⁶ Konštantínopol nesporne ťažil zo svojej výhodnej polohy na rozhraní Marmarského mora, Bosporského prielivu a zálivu Zlatého Rohu.⁷ Dostatok vhodných prístavov umožňoval prisun potravín a iných komodít vo veľkých množstvách, ktoré boli potrebné na zásobovanie čoraz ľudnatejšej a rýchlo sa rozvíjajúcej metropoly.⁸

Bolo však nové hlavné mesto ríše pripravené čeliť útokom, ktoré mu z dôvodu jeho strategickej polohy hrozili? Ak nepriatelia prichádzali z Malej Ázie suchozemskou cestou, mohli len ťažko pomýšľať na jeho dobytie bez potrebného loďstva. Očitý svedok avarského obliehania z roku 626 diakon Theodoros Synkellos konštatoval, že Peržania, ktorí stáli na opačnom brehu, nemohli zasiahnuť do bojov, pretože „*Boh položil pred tvár mesta náš Jordán.*“⁹ Autor mal nepochybne na mysli 31 kilometrov dlhú Bosporskú úžinu, ktorá aj v najužších častiach meria vyše pol kilometra.¹⁰

Zložitejšia situácia nastala, keď útočníci prišli priamo po mori zo severnej časti úžiny vlievajúcej sa do Čierneho mora. Bez účinnej podpory pozemných síl a obliehacej techniky mohli nájazdníci nanajvýš vyplieniť predmestia, ako sa to stalo počas útokov Rusov z rokov 860 a 941.¹¹ Ak Byzantínci nedisponovali dostatočne silnou námornou flotilou na ochranu mesta a úžin, mohla sa zdanlivo nepriepustná morská bariéra ľahko zmeniť na otvorený koridor. Práve početnosť a technická vyspelosť byzantských plavidiel bola preto jedným z kľúčových faktorov pri porážke Arabov počas obliehania mesta z rokov 674 – 678 a 717/718.¹²

4 Walter Pohl (*Die Awaren. Ein Steppenvolk in Mitteleuropa 567 – 822*, München, 1988, s. 427, pozn. 19) predpokladá počet medzi 200 – 300-tisíc.

5 HOWARD-JOHNSTON, J. D.: *The Siege of Constantinople in 626*, in: *Constantinople and its Hinterland*. Papers from the Twenty-Seventh Spring Symposium of Byzantine Studies, Oxford, April 1993, ed. C. Mango and G. Dagron. Aldershot 1995, s. 131.

6 VAN MILLINGEN, A.: *Byzantine Constantinople. The Walls of the City and Adjoining Historical Sites*. London 1899, s. 4.

7 MAGDALINO, P.: *The Maritime Neighborhoods of Constantinople: Commercial and Residential Functions, Sixth to Twelfth Centuries*. *Dumbarton Oaks Papers*, 54, 2000, s. 211.

8 VAN MILLINGEN, E.: Constantinople, s. 1; KODER, J. *Lebensraum*, s. 114.

9 THEODOROS SYNKELLOS, *De obsidione Constantinopolis*, ed. L. Sternbach, *Analecta Avarica*. Rozprawy akademii umiejtności. Wydział filologiczny. Serya II. Tom XV. Cracoviae 1900, s. 300.29-32.

10 JANIN, R.: *Constantinople Byzantine. Développement urbain et répertoire topographique*. Paris 1964, s. 1.

11 K ruskému útoku z roku 860 sumárne: VASILIEV, A. A.: *The Russian Attack on Constantinople in 860*. Cambridge, Massachusetts 1946; z najnovších štúdií pozri TINNEFELD, F.: *Der furchtbare Blitzschlag aus dem fernsten Norden. Der Angriff der Rhos auf Konstantinopel im Jahr 860. Das Ereignis, seine Vorgeschichte und seine historische Bedeutung*, in: *Les pays du Nord et Byzance*. Uppsala 1981, s. 243-250; FRANKLIN, S. – SHEPARD, J.: *The Emergence of Rus*. London and New York 1996, s. 50-70. K Igorovmu útoku z roku 941: LITAVRIN, G. G.: *Vizantija, Bolgarija i drevnjaja Rus*. Moskva-Peterburg 2000, s. 69-78.

12 K arabskému obliehaniu z rokov 674-78 pozri TSANGADAS, B. C. P.: *The Fortifications and Defense of Constantinople*. New York. East European Monographs no LXXI 1980, s. 107-133; ku chronológii udalostí LILIE,

Zraniteľnosť Konštantínopola však bola najmarkantnejšia pri prístupe zo súše. Rozľahlá trávka planina pred mestom totiž postráda prirodzené geografické prekážky, ktoré by mohli spomaliť, resp. sťažiť postup mobilných armád zo severu, resp. severozápadu.¹³ Obrana mesta tak musela byť od počiatku naviazaná na defenzívny pevnostný systém dolnodunajského limitu a neskôr aj doplnkových fortifikačných bariér v pohorí Stará Planina a bezprostrednej blízkosti byzantskej metropoly. Inými slovami povedané: osud Konštantínopola vo veľkej miere závisel od schopnosti tamojších politických a vojenských kruhov zabezpečiť obranu týchto strategických miest.¹⁴ Nie náhodou sa väčšina obliehaní Konštantínopola sústreďovala práve na suchozemskú časť hradieb, ktoré boli aj z tohto dôvodu najmohutnejšie z celého obranného systému mesta.

II. FORTIFIKAČNÝ SYSTÉM MESTA

II. 1. DLHÉ HRADBY

Po prekročení priesmykov v pohorí Haimos (dnes Stará Planina v Bulharsku) sa protivníkom ríše otváral vstup na rozľahlú a otvorenú trávku planinu s množstvom bohatých miest a dedín. Túto nevýhodu sa cisári snažili riešiť vybudovaním predsunutého typu opevnenia, zvaného v byzantských prameňoch pod názvom *Makron teichos* (Veľká hradba, v súčasnej historiografii zaužívaný názov Dlhé hradby). Zvyšky tohto fortifikačného pásu sa dnes nachádzajú asi 65 km západne od dnešného Istanbulu (obr. 1). Pôvodne sa Dlhé hradby rozkladali od pobrežia Čierneho mora pri dnešnom malom tureckom meste Karacaköy a pokračovali juhovýchodným smerom k Marmarskému moru až k Selymbrii (dnes Silivri v Turecku). Hradby dosahovali na tú dobu impozantnú dĺžku 45 kilometrov s množstvom veží v rozpätí 120 až 160 m, takže na jeden kilometer ich pripadalo sedem až osem.¹⁵ Okrem hlavného múru boli hradby opatrené aj vonkajším opevnením a vodnou priekopou.¹⁶

Byzantský historik Prokopios v diele o stavbách (*De aedificiis*) uvádza, že hradby dal vybudovať cisár Anastasios (491 – 518) na ochranu trávkeho vnútrozemia.¹⁷ Niektorí súčasní bádatelia však Anastasiovi pripisujú len renováciu hradieb, ktoré mal podľa nich postaviť už cisár Theodosios II. (408 – 450) na ochranu proti Hunom.¹⁸

Silu posádky Dlhých hradieb môžeme len odhadovať; jej počty sa akiste menili, pretože záviseli od celkového stavu ozbrojených síl cisárstva.¹⁹ Avšak už Prokopios kritizuje slabiny celého systému pre prídlhé hradby a dodáva, že „*kedykoľvek nepriatelia zaútočia na ktoré-*

R.-J.: *Die byzantinische Reaktion auf die Ausbreitung der Araber. Studien zur Strukturwandlung des byzantinischen Staates im 7. und 8. Jhd.* München 1976, s. 73-80. K útoku z roku 717/18: LILIE, *Reaktion*, s. 122-133; TSANGADAS, *Fortifications*, s. 134-152.

13 MANGO, C.: *Introduction*, in: *Constantinople and its Hinterland. Papers from the Twenty-seventh Spring Symposium of Byzantine Studies*. Oxford, April 1993, ed. C. Mango and G. Dagron. Variorum 1995, s. 4-5.

14 POHL, *Awaren*, s. 135.

15 WHITBY, M.: *The Long Walls of Constantinople*, *Byzantion* 55, 1985, s. 572.

16 CROW, J. G.: *The Long Walls of Thrace*, in: *Constantinople and its Hinterland. Papers from the Twenty-Seventh Spring Symposium of Byzantine Studies*, Oxford, April 1993, ed. C. Mango and G. Dagron, Variorum 1995, s. 109.

17 PROKOPIOS: *De aedificiis*, 4.9.6. V poslednom období sa toto datovanie snažil svojimi argumentmi podporiť Brian Croke (*The Date of the 'Anastasian Long Wall' in Thrace*. *Greek Roman and Byzantine Studies* 23, 1982, s. 59-78).

18 Najnovšie WHITBY, *Long Walls*, s. 560f. Podľa neho však mali hradby primárne chrániť veľký tzv. Valensov akvadukt, ktorý privádzal do mesta vzácnu vodu.

19 James Crow (*Long Walls*, s. 118) odhaduje početnosť posádky Dlhých hradieb na zhruba 4 000 mužov.

koľvek miesto hradieb, premôžu stráže bez akýchkoľvek problémov a potom ako neočakávane napadnú iných ľudí, spôsobia im stratu, ktorú nie je ľahké opísať.²⁰ Prokopios však dodáva, že cisár Justinian vylepšil obranyschopnosť celého opevnenia a najmä veží, ktoré mohli byť jednotlivo uzavreté v prípade nepriateľského útoku a premenené na samostatné citadely aj po prelomení hradieb.²¹

Zdá sa, že po týchto vylepšeniach hradby spĺňali svoju úlohu počas nespočetných útokov turkických Kutrigurov, Avarov a Slovanov.²² Len Kutrigurom sa podarilo preniknúť cez Dlhé hradby počas veľkého útoku z roku 559, zrejme z dôvodu predošlého zemetrasenia.²³ V prvej polovici siedmeho storočia tieto hradby prestali byť súčasťou systému obrany Konštantínopola pre nedostatok mužov na ich ochranu. Počas náhleho avarského prepadu z roku 623 sa útočníkom aj preto podarilo bez odporu preniknúť až ku konštantínopolským predmestiam.²⁴ Napriek tomu aj v tomto období môžeme predpokladať existenciu strážnych posádok, rozmiestnených po celom úseku hradieb. Pri nedostatočnom počte obrancov, vzhľadom na taký veľký priestor, však hradby nemohli odolať koncentrovanému náporu veľkej mobilnej armády.²⁵ Keď sa v júnových dňoch roku 626 priblížil k Dlhým hradbám avarský predvoj, zvyšné byzantské oddiely sa stiahli do bezpečnosti najdôležitejšieho opevnenia v celej histórii byzantského Konštantínopola – Theodosiánskych hradieb.²⁶

II. 2. THEODOSIÁNSKE HRADBY

Veľké Theodosiánske hradby predstavovali skutočnú pýchu mesta. Aj v súčasnosti patria k posledným, zato impozantným viditeľným svedkom slávy niekdajšej metropoly na Bospore. Ich výstavbu si vynútila nielen neustále rastúca populácia mesta, ale aj zvyšujúce sa nebezpečenstvo barbarských útokov zo severozápadu.²⁷ Nové hradby nariadil postaviť východorímsky cisár Theodosios II., ktorý túto úlohu osobne zveril prefektovi mesta Anthemiovi. Rýchlo rastúce opevnenie vyrástlo zhruba jeden a pol kilometra od starého múru, postaveného ešte za cisára Konštantína Veľkého. Po týchto stavebných úpravách sa obvod mesta rozšíril zo šiestich až na štrnásť kilometrov štvorcových.²⁸ Theodosiánske hradby sa rozkladali od Marmarského mora až k dovedy samostatne stojacemu predmestiu Blacherny.²⁹

Systém týchto fortifikácií pozostával z troch základných častí. Ústredným prvkom sa stala tzv. Veľká hradba (*Makron teichos*), ktorá stála na najvyššej úrovni celého hradobného systému.³⁰ Jedenásť metrov vysokú hradbu zosilňovalo 96 veží, ktoré boli rozmiestnené v od-

20 PROKOPIOS, De aedificiis, 4.9.8, ed.

21 Tamže, 4.9.9-13; pozri v tejto súvislosti McCOTTER, S. E. J.: *The Strategy and Tactic of Siege Warfare in the Early Byzantine Period: from Constantine to Heraclius*. Ph.D. diss. Queen's University, Belfast 1996, s. 158-9.

22 Pozri kapitolu III.

23 THEOFANES CONFESSOR (HOMOLOGETES), Chronografia, ed. C. de Boor, Theophanis chronographia, vol. 1. Leipzig, 1883, s. 234.

24 K tejto udalosti najnovšie HURBANIČ, M.: Byzancia a Avarský kaganát v rokoch 622-624. In: *Historický časopis*, roč. 55, 2007, 2, s. 229-248.

25 CROW, Long Walls, s. 122.

26 CHRONICON PASCHALE, ed. L. Dindorf, Corpus scriptorum historiae Byzantinae, Bonn, 1832, s. 717,7-9.

27 TSANGADAS, Fortifications, s. 8.

28 MÜLLER-WIENER, W.: *Bildlexikon zur Topographie Istanbul*. Tübingen 1977, s. 20.

29 MÜLLER-WIENER, Bildlexikon, s. 186-187. K otázke stavebných metód a použitých materiálov najnovšie TSANGADAS, Fortifications, s. 67-78.

30 TSANGADAS, Fortifications, s. 11.

stupoch 70 – 75 metrov.³¹ Pred ňou sa nachádzal otvorený priestor zvaný *Peribolos*, ktorý slúžil pre potreby vojska brániaceho strategicky dôležitú vonkajšiu hradbu.³² Tá sa nazývala *Mikron teichos*, resp. *Proteichisma*. I napriek menšej výške (8 m), zohrávala prvoradú úlohu v ochrane oddielov, ktoré zamestnávali útočníkov v tesnej blízkosti hradby.³³ Vonkajšiu hradbu chránilo pôvodne 92 veží pri celkovej výške 30 – 35 m.³⁴ Pred ňou sa nachádzal ďalší voľný priestor (*to exo parateichion*), široký zhruba 15 metrov a krytý cimburím. Pod jeho ochranou sa sústreďovali vojenské oddiely, určené na výpady proti nepriateľovi. Posledným prvkom celého opevnenia bola priekopa, ktorej hlavnou funkciou bolo rozšíriť vzdialenosť medzi útočníkmi a obliehanými.³⁵ Priekopa sa v prameňoch uvádza pod názvami *tafros*, resp. *souda*. Jej pôvodné rozmery a vzhľad nepoznáme – súčasné pozostatky sú dielom neskorších čias a pochádzajú pravdepodobne z 10. storočia.³⁶ Pôvodne bola možno priekopa vyhlbená len na najviac ohrozených miestach, pričom je otáznne, či bola vôbec naplnená vodou.³⁷ Súdobé pramene k avarskému obliehaniu z roku 626, žiaľ, priekopu nespomínajú. Správy o nej pochádzajú až z oveľa neskorších období.³⁸

Celkovo sa teda Theodosiánske hradby skladali z troch za sebou stúpajúcich pásov opevnenia, ktoré chránilo 192 pravouhlých a polygonálnych veží pri celkovej výške 27 až 55 metrov. Na vrcholoch hradieb sa nachádzalo cimburie, ktoré obrancov chránilo pred dopadajúcimi kameňmi a šípami. Veže hradieb sa delili drevenými klenutými priečkami na dve, v niektorých prípadoch dokonca až na tri poschodia. Spodná časť slúžila na úschovu vojenského materiálu alebo ako dočasná ubytovňa pre vojenské oddiely. Na streche veží sa umiestňovali rôzne typy vrhacích zariadení slúžiacich na obranu.³⁹

Cisársky Konštantínopol spájalo s okolitým svetom niekoľko hlavných mestských brán, pred ktorými sa nachádzali mosty, vybudované ponad priekopu (obr. 3).⁴⁰ Tieto brány pozostávali z menších vstupov vo vonkajšej časti hradby a z väčších alebo hlavných vo veľkej hradbe. Na tomto mieste boli brány po oboch stranách zosilnené mohutnými vežami. Okrem nich existovali po celej dĺžke hradieb početné menšie brány. Časť bádateľov sa nazdáva, že tieto brány slúžili výhradne potrebám vojska, iní tradičné rozdelenie brán na civilné a vojenské odmietajú.⁴¹

31 Z 96 veží je štvorcového pôdorysu 74, päťuholníkového 1, šesťuholníkového 5, sedemuholníkového 2 a osemuholníkového 14. JANIN, Constantinople, s. 267.

32 Peribolos bol široký okolo 14 metrov. Pozri TSANGADAS, s. 12; MÜLLER-WIENER, Bildlexikon, s. 186-187.

33 TSANGADAS, Fortifications, s. 13.

34 Z 56 zachovaných veží je 34 štvorcového, 18 polkruhového a 4 šesťuholníkového pôdorysu. JANIN, Constantinople, s. 267. Pozri tiež TSANGADAS, Fortifications, s. 13.

35 VAN MILLINGEN, Constantinople, s. 55; TSANGADAS, Fortifications, s. 13.

36 MÜLLER-WIENER, Bildlexikon, s. 186-187; pozri tiež SCHNEIDER, A. M.: Mauern und Toren am Goldenen Horn zu Konstantinopel. In: *Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen*, 5, 1950, s. 20.

37 Pôvodné rozmery priekopy by mohol doložiť až exaktný archeologický prieskum. V modernej historiografii sa šírka priekopy udáva v rozpätí 18 – 20 metrov a hĺbka medzi 6 – 8 metrov. V tejto súvislosti pozri KRISCHEN, E.: *Die Landmauer von Konstantinopel*. Berlin 1938, s. 5 (h. 6-8 m, š. 19 m.); SCHNEIDER, A. M. – MEYER, B.: *Die Landmauer von Konstantinopel*. Berlin 1943, s. 16 (hl. 7 m, š. 18 m); JANIN, Constantinople, s. 266 (h. 15-20 m, š. 5-7 m). Súdobé pramene k avarskému obliehaniu z roku 626 sa o existencii vody v priekope nezmiňujú, keďže nespomínajú ani samotnú priekopu.

38 TSANGADAS, Fortifications, s. 247, pozn. 39.

39 Tamže, s. 12.

40 Sumárne k jednotlivým mestským bránam pozri VAN MILLINGEN, Constantinople, s. 59-94; JANIN, Constantinople, s. 267-283; SCHNEIDER, Landmauern, s. 31-100; TSANGADAS, Fortifications, s. 16-21; v populárnej forme tiež TURNBULL, S.: *The Walls of Constantinople AD 324-1453* Wellinborough 2004, s. 19-32.

41 VAN MILLINGEN, Constantinople, s. 59-60; SCHNEIDER, Landmauern, s. 14-15.

Medzi najdôležitejšie hlavné brány mesta patrila Zlatá brána (*Porta aurea*), ktorej zachované časti sa dodnes nachádzajú na južnom okraji Theodosiánskych hradieb. Brána, ktorá predstavovala hlavný cisársky vstup do mesta, pozostávala z veľkých blokov lešteného mramoru, spojených bez použitia cementu. I napriek zubu času je ešte aj dnes pozoruhodná svojou architektonickou výzdobou a vojenskou silou.⁴² Dômyselné opevnenia vylučovali koncentrovaný útok nepriateľov v tomto priestore, neprekvapuje teda, že táto brána sa počas avarského útoku z roku 626 nespomína.

Z prameňov k tomuto obliehaniu vieme, že útoky v južnom sektore hradieb podnikali Slovania, ktorí tu narazili na veľký odpor obrancov. Tým sa dokonca podaril výpad vedenný zrejme cez inú hlavnú konštantínopolskú bránu Pege.⁴³ Dňa 31. júla, teda na tretí deň obliehania, byzantské oddiely prepadli nič netušiacich útočníkov, ktorí sa nachádzali zhruba kilometer od mestských hradieb.⁴⁴ Na tom mieste sa kedysi nachádzal významný kláštor a pútnické miesto zasvätené Bohorodičke, ktorého centrom bol liečivý prameň (*Pege*).⁴⁵ Je možné, že Avari využili kláštor počas obliehania a zriadili v ňom tábor, podobne ako oddiely osmanského sultána Murada II. (1421 – 1451), ktoré obliehali Konštantínopol v roku 1422.⁴⁶

Zo súdobých správ vieme, že Avari sústredili svoj hlavný nápor v priestore, ktorý ohraničovali brány Polyandrion a Pempton.⁴⁷ Prvá z oboch menovaných sa nachádzala na južnom svahu siedmeho konštantínopolského pahorku severne od brány Pege. Pôvodne bola známa aj pod názvami *Rhesion*, alebo Myriandrion a v súčasnosti pod svojim tureckým pomenovaním Mevlevihane kapi.⁴⁸

Smerom na sever od tejto brány (medzi šiestym a siedmym pahorkom) sa rozkladalo najslabšie miesto celých Theodosiánskych hradieb. Neskoršie pramene nazývajú túto časť Mesoteichion (stredný úsek hradieb).⁴⁹ Jeho hlavnou nevýhodou bol stúpajúci a opätovne klesajúci terén údolia, ktorý pretínala dnes už neviditeľná riečka Lykos.⁵⁰ Svahom údolia sa to-

42 K Zlatej bráne VAN MILLINGEN, Constantinople, s. 59-73; JANIN, Constantinople, s. 269-273; SCHNEIDER, Landmauer, s. 39-61.

43 Neskorší byzantskí autori nazývali túto bránu Selimbrijskou bránou, na ktorú odkazuje aj dnešné turecké pomenovanie Silivri kapi. Pozri VAN MILLINGEN, Constantinople, s. 75; SCHNEIDER, Landmauern, s. 64. Zostavovatelia monografie venovanej bulharským vojenským dejinám raného stredoveku sa mýlia, keď byzantský výpad lokalizujú do priestoru protilahlého brehu Zlatého Rohu. Autor príslušnej časti tejto publikácie sa totiž nechal pomýliť pomenovaním tohto regiónu (Pege, dn. Kasim paša), hoci z kontextu prameňa je zjavné, že výpad sa uskutočnil v priestore „božieho chrámu pri hradbách“, čo presne zodpovedá lokalizácii kláštora Pege pred rovnomennou bránou. V tejto súvislosti pozri ANGELOV, D., KAŠEV, S., ČOLPANOV, B.: *Balgarska voenna istorija. Od antičnosta do vtorata četvrt na X. v.*, ed., Sofia 1983, s. 124 a príslušná mapa na strane 123.

44 THEODOROS SYNKELLOS, De obsidione s. 306,1-2.

45 Od neho dostala názov prilahlá brána, z ktorej viedla k prameňu cesta. K historickým okolnostiam spojeným s týmto kláštorom pozri JANIN, R.: *La Géographie ecclésiastique de l'Empire Byzantin*. III. Les églises et les monastères. Paris 1969, s. 223-228; BERGER, A.: *Untersuchungen zu den Patria Konstantinupoleos*, Bonn 1988, s. 686; sakrálny komplex sa nachádzal v dnešnej istanbulskej štvrti Balıklı. Pozri v tejto súvislosti JANIN, Constantinople, s. 275.

46 DUCAS, *Historia Turco-Bizantina, 1341-1462*, ed. V. Grecu, SB 1. Bucuresti 1958, s. 184.

47 CHRONICON PASCHALE, s. 719,9-10.

48 K názvom SCHNEIDER, Landmauern, s. 66; K lokalizácii brány tenže, s. 12; podobne v poslednom čase BERGER, *Untersuchungen*, s. 622-623. Túto lokalizáciu pred časom spochybnil Byron Tsangadas (*Fortifications*, s. 91), ktorý Polyandrijskú bránu stotožňuje s takzvanou štvrtou vojenskou bránou.

49 KRITOBULOS: I.26, 31, ed. D.R. Reinsch, Michael Critobulos, *Historiae*, CFHB 22, SBer. Berlin 1983.

50 V súčasnosti je topografia terénu v tejto časti hradieb značne pozmenená v dôsledku modernej zástavby. Líniu hradieb medzi sv. Romanom (Top kapi) a Charisiovskou bránou (Edirne kapi) teraz pretína veľká magistrála (Vattan caddesi).

tiž musela prispôbiť aj línia hradieb, ktorá v istých úsekoch klesla natolko, že položila obrancov pod úroveň útočiacich vojsk.⁵¹

Mesoteichion z juhu vymedzovala brána sv. Romana a zo severu Charisioská brána.⁵² Brána sv. Romana stála na južnom okraji Lykoského údolia severne od Polyandrijskej brány.⁵³ Jeden z očitých svedkov avarského obliehania Georgios Pisides sa zmieňuje o tom, že avarský kagan sa so svojim vojskom rozložili pri bráne Filoxenon.⁵⁴ Keďže takéto pomenovanie sa v žiadnom z ďalších byzantských prameňov nevyskytuje, jej lokalizácia je veľmi sporná. Niektorí autori hypoteticky stotožňujú túto bránu s bránou sv. Romana, iní za ňu považujú jednu z bočných brán Mesoteichia.⁵⁵

Niet pochýb, že počas avarského útoku na mesto sa mnohé útoky sústreďovali práve na Romanovu bránu, v neposlednom rade pre zostupujúci terén údolia, ktorého nadmorská výška poklesla v tomto priestore zo 64 na 35 m.⁵⁶

Severne od nej stála ďalšia z hlavných brán zvaná Pempton. Jej presná lokalizácia i názov je predmetom pomerne dlhej diskusie medzi odborníkmi.⁵⁷ Isté je, že sa nachádzala severne od brány sv. Romana v blízkosti koryta riečky Lykos.⁵⁸ Severnú časť Lykoského údolia strážila v nadmorskej výške 64 metrov Charisioská brána. Dnešný turecký názov Edirne kapi odkazuje na cestnú komunikáciu, ktorá viedla do Adrianopola (dnes Edirne v európskej časti Turecka). Poslednou z hlavných brán Theodosiánskych hradieb bola brána Xylokerkos, ktorej názov bol odvodený od dreveného cirkú, ktorý pôvodne stál v jej blízkosti.⁵⁹

II. 3. BLACHERNSKÉ HRADBY

Theodosiánske hradby naplánované prefektom Anthemiom nesiahali až ku zálivu Zlatého rohu. Ich staviteľia totiž využili výhodnú polohu neskoršieho šiesteho konštantínopolského pahorku, na ktorom sa rozkladalo samostatne stojace predmestie Blacherny.⁶⁰ K jeho súčasť patrila od 4. storočia jednoduchá hradba, ktorú neskôr byzantskí architekti využili pri rozširovaní Konštantínopola a zakomponovali do celkovej fortifikačnej štruktúry mesta.⁶¹ Pôvodný blachernský múr sa zachoval už len v skromných zvyškoch (Mumhane, obr.

51 VAN MILLINGEN, Constantinople, s. 86.

52 JANIN, Constantinople, s. 278. Byron Tsangadas (Fortifications, s. 19) vzťahuje Mesoteichion na širší úsek vymedzený bránami Rhegion (Polyandrión) a Pempton.

53 VAN MILLINGEN, Constantinople, s. 80; TSANGADAS, Fortifications, s. 19; SCHNEIDER, Landmauern, s. 69.

54 GEORGIOS PISIDES, *Bellum avaricum* v. 217, ed. A. Pertusi, Giorgio di Pisidia. Poemi. I. Panegirici epici [Studia patristica et Byzantina 7] Ettal, 1960.

55 JANIN, Constantinople, s. 280, pozn. 4; PERTUSI, Giorgio di Pisidia, s. 215.

56 SCHNEIDER, Landmauern, s. 2.

57 Časť z bádateľov, ktorí zachovávajú delenie brán na civilné a vojenské, ju považuje za piatu vojenskú bránu, na čo by mal podľa nich odkazovať i sám názov (Pempton – piata). Iní poukazujú na to, že brána sa v prameňoch v skutočnosti neoznačuje ako Pempton, ale *Pyle tou Pemptou*, teda doslovne brána Piateho. Termín Piaty podľa nich označuje piaty konštantínopolský okrsk. Pozri sumárne SCHNEIDER, Landmauern, s. 12, a 70f.; JANIN, Constantinople, s. 280, 420f.

58 K diskusii pozri SCHNEIDER, Landmauern, s. 70; naposledy BERGER, Untersuchungen, s. 604.

59 K tejto bráne pozri: VAN MILLINGEN, Constantinople, s. 89. SCHNEIDER, Landmauern, s. 63; BERGER, Untersuchungen, s. 621-622.

60 TSANGADAS, Fortifications, s. 24.

61 Sumárne opevneniam v tejto časti pozri VAN MILLINGEN, s. 115-174; SCHNEIDER, Landmauern 100-105; JANIN, Constantinople, s. 283-286; TSANGADAS, Fortifications, s. 22-32.

4), preto je veľmi ťažké určiť jeho priebeh.⁶² Isté je, že nechránil celé predmestie, ale len jeho väčšiu časť situovanú okolo vrcholu šiesteho pahorku. Zvyšok Blachern zostal aj po uvedených zmenách v 5. storočí naďalej otvorený. Jeho lokalizáciu možno vymedziť zhruba pobrežnou pláňou pozdĺž Zlatého rohu v priestore dnešnej istanbulskej štvrť Ayvan saray. V rámci tejto aglomerácie sa nachádzal aj najvýznamnejší konštantínopolský kostol zasvätený Bohorodičke.⁶³

Predpokladanému útoku suchozemských síl v priestore štvrte Ayvan saray mala zabrániť nová hradba, ktorá smerovala od severného okraja blachernského múru až k okraju Zlatého rohu. Jej výstavba sa zvykne dávať do súvislosti s vytváraním nového fortifikačného systému za Theodosia II.⁶⁴ Táto hradba sa v byzantských prameňoch nazývala Pteron (Kridlo, obr. 4.) a jej funkcia spočívala v jednoduchom pričnom zablokovaní prístupu na dovedy nechránenu blachernskú rovinu.⁶⁵ Pteron pozostával z jednoduchého múra so strieľňami, ktorý sa na severnom okraji končil pevnostkou štvorcového tvaru.⁶⁶ Zvyšky tohto opevnenia sú výsledkom neskorších prestavieb a dnes sa nachádzajú až 150 metrov od brehu zálivu, čo možno vysvetliť postupnými nánosmi pôdy z riek vlievajúcich sa do Zlatého rohu.⁶⁷ Z uvedeného dôvodu niet pochybností o tom, že pevnostný výbežok pôvodne siahal až k vodám zálivu. Jeho funkcia spočívala v zabránení prístupu prípadným pozemným vojskám, ktoré by prichádzali zo Západu.

Súdobý prameň k avarskému obliehaniu udáva, že Avari rozložili svoje pozemné vojsko „od Brachialia po Brachialion“.⁶⁸ Už starší bádatelia tieto termíny stotožňovali s južným a severným okrajom celého suchozemského opevnenia.⁶⁹ Toto tvrdenie sa pred časom pokúsil oslabiť svojou tézou Byron Tsangadas, ktorý Brachialia stotožňuje s dvoma bránami stredného úseku hradieb (Mesoteichia).⁷⁰ Jeho argumenty však nie sú dostatočne presvedčivé, čo i naďalej umožňuje stotožnenie brachialie s pevnostnými výbežkami, ktoré na severe siahali do vŕd Zlatého Rohu a na juhu do Marmarského mora.⁷¹

Obranný múr zvaný Pteron síce zabraňoval v prístupe zo súše, avšak časť priľahlého pobrežia Zlatého Rohu zostala i naďalej prístupná od mora. Potenciálni nepriatelia, ktorí by prichádzali na lodiach zo severnejšej časti zálivu, mohli hradbu Pteron za priaznivých okolností oboplávať a vylodiť sa na nechránenom brehu. A práve túto skutočnosť sa v roku 626

62 K možnej lokalizácii pozri SCHNEIDER, Landmauern, s. 100-105. V 12. storočí nechal cisár Manuel I. Komnénos vystavať pred túto hradbu zo západnej časti nový múr, ktorý sa zachoval až do dnešných čias. K tomuto úseku hradieb pozri SCHNEIDER, Landmauern, s. 100f.

63 TSANGADAS, Fortifications, s. 24. K blachernskému chrámu pozri JANIN, R.: La Géographie, s. 161-171; najnovšie BERGER, Untersuchungen, s. 536-537.

64 MÜLLER-WIENER, Bildlexikon, s. 301.

65 Podľa starších autorov bola táto hradba postavená po roku 619. Pozri PERNICE, A.: *L'Imperatore Eraclio, saggio cli storia bizantina*. Florence 1905, s. 141. Raymond Janin (Constantinople, s. 385) nesprávne stotožnil Pteron s hradbou, ktorú nariadil postaviť po skončení avarského útoku cisár Herakleos roku 627.

66 SCHNEIDER, Landmauern, s. 102; TSANGADAS, Fortifications, s. 29.

67 SCHNEIDER, Landmauern, s. 102. TSANGADAS, Fortifications, s. 197, pozn. 35.

68 CHRONICON PASCHALE, s. 719,15-16.

69 Pozri v tejto súvislosti STRATOS, A.: Byzantium in the Seventh Century I. Amsterdam 1968, s. 185; BARIŠIĆ, F.: Le siège de Constantinople par les Avars et les Slaves, Byzantion, 24, 1954, s. 382; JANIN, Constantinople, s. 306. Francúzsky bádateľ však týmto termínom nazýva aj citadelu, ktorá vznikla v roku 813, po tom ako bol západný okraj blachernskej hradby (Pteron) zosilnený ďalším múrom vystavaným pred ním za cisára Leona V. Pozri JANIN, Constantinople, s. 249 a 267.

70 TSANGADAS, Fortifications, s. 92-93.

71 Paul Speck (Zufälliges zum Bellum avaricum des Georgios Pisides = Miscellanea Byzantina Monacensia XXIV, Munich 1980, s. 99. pozn. 148) za Brachialioin považuje ukončenie Theodosiánskych hradieb pri Marmarskom mori a takisto na opačnom konci pri zálive Zlatého Rohu.

rozhodli využiť Avari, ktorí v predposledný deň celého obliehania zaútočili na Pteron od súše s podporou veľkého množstva slovanských monoxylov, ktoré sa plánovali vylodiť na nechránenom pobreží. Ak by sa Slovanom podarilo vylodenie, mohla mať táto akcia devastujúce následky pre pobrežnú časť Blachern, vrátane kostola Bohorodičky. Na druhej strane, ak by sa Slovanom podarilo úspešne vylodiť, stále by zostávali izolovaní na pobreží, pretože voľnú cestu do mesta by im prehradzoval vyššie položený južný okraj Blachernskej hradby. V každom prípade bol takýto koordinovaný útok dobre premyslenou akciou, ktorá mohla za istých okolností ohroziť i samotný Konštantínopol.

Túto skutočnosť si dobre uvedomoval byzantský cisár Herakleios, ktorý po skončení avarského obliehania nariadil vybudovať v nadväznosti na Pteron a na ochranu tejto časti pobrežia novú hradbu (obr. 4). Tento múr, v dĺžke zhruba pol kilometra, zosilňovalo 13 pravouhlých veží, z ktorých sa dodnes zachovali už len skromné zvyšky.⁷² Herakleiova hradba prehradila zvyšnú nechránenú časť pobrežia a znemožnila útočníkom prichádzajúcim po vode ľahký postup na toto doposiaľ nechránené miesto.⁷³

II. 4. MORSKÉ HRADBY MESTA

V porovnaní s dômyselným suchozemským opevnením mesta nezohrávali morské hradby Konštantínopola dlhší čas významnú strategickú úlohu. Isté je, že po povýšení mesta na novú metropolu nechal cisár Konštantín Veľký obohnať hradbami celú rozšírenú plochu mesta.⁷⁴ Keď sa v 5. storočí mesto opätovne rozširovalo, nariadil cisár Theodosios II. vybudovať popri suchozemských aj morské hradby.⁷⁵ Tieto kroky si zrejme vyžiadala zmena mocenskej situácie v západnom Stredomorí po vzraste moci Vandalov, ktorých flotila vážnym spôsobom naštřbila byzantskú námornú hegemoniu.

Relatívne najbezpečnejším úsekom tejto časti mestského opevnenia boli hradby pozdĺž Marmarského mora v celkovej dĺžke 8,5 km.⁷⁶ Z neskorších opisov vieme, že hradby pozostávali z jedného múru zosilneného 188 vežami, ktoré chránili minimálne 13 vstupných brán a množstvo prístavov.⁷⁷ Výhodná obranná pozícia týchto hradieb znemožňovala priamy vojenský útok, ako aj pre silné prúdy, ktoré mohli odniesť útočiace lode na otvorené more alebo ich vrhnúť oproti útesom.⁷⁸ Prípadné útoky z tejto strany boli dlhodobo rizikové aj

72 JANIN, Constantinople, s. 287; MÜLLER-WIENER, Bildlexikon, s. 301. Niektorí starší autori predpokladali, že Herakleiova hradba bola vystavaná ešte pred avarským obliehaním. Pozri PERTUSI (Giorgio di Pisidia, s. 217-218). V roku 1980 oživil túto tézu Paul Speck, (Bellum Avaricum, s. 34f), ktorý sa snažil na základe viacerých indícií dokázať, že spomínaná hradba stála už počas avarského útoku z roku 626. Jeho argumenty v podstate akceptoval iba Albrecht Berger (Untersuchungen, s. 537). Speckove tézy boli následne podrobené pomerne veľkej kritike. Sumárne k tomuto problému pozri VAN DIETEN, J. L.: Zum Bellum avaricum des Georgios Pisides. Bemerkungen zu einer Studie von Paul Speck. *Byzantinische Forschungen* 9, 1985, s. 149-178.

73 V roku 813 Byzantínci zosilnili západný okraj Blachernskej hradby (Pteron) ďalšou prídavnou hradbou, ktorú nechal postaviť cisár Leon V. Tieto opatrenia boli vyvolané bulharským nájazdom pod vedením chána Kruma. V tejto súvislosti pozri TSANGADAS, Fortifications, s. 27.

74 Sumárne ku hradbám Konštantína Veľkého pozri JANIN, Constantinople, s. 263-265.

75 CHRONICON PASCHALE, s. 583. K morským hradbám sumárne JANIN, Constantinople, s. 287-300; SCHNEIDER, Mauern und Tore, s. 65-66; TSANGADAS, B.: Fortifications, s. 33-59; MÜLLER-WIENER, Bildlexikon, s. 312.

76 KODER, Lebensraum, s. 115.

77 K hradbám v Marmarskom mori sumárne TSANGADAS, Fortifications, s. 48-59.

78 Pozri TSANGADAS, Fortifications, s. 34 a 88. Existenciou tohto silného prúdu napríklad argumentovali v apríli 1204 Benátčania, aby odradili francúzskych účastníkov IV. križiackej výpravy od útoku na mesto práve z tohto smeru. Pozri GEOFFROI DE VILLEHARDOUIN: La conquête de Constantinople. Editée et tradui-

kvôli silnej byzantskej flotile, ktorá strážiľa Dardanely. V rokoch 674 – 678 tu neuspela ani dobre vybavená a vyzbrojená arabská flotila, ktorú byzantské sily porazili za pomoci novej zbrane – gréckeho ohňa.⁷⁹ V roku 626 sa avarský kagan mohol spoľiehať iba na jednoduché člny Slovanov, ktoré boli pre tento úsek hradieb absolútne nepoužiteľné.

Zraniteľnejšiu časť morských opevnení predstavovali hradby pozdĺž zálivu Zlatého Rohu tiahnúce sa v dĺžke 5,4 kilometra.⁸⁰ Toto opevnenie pozostávalo z jednoduchej, desať metrov vysokej hradby, pričom z neskorších správ vieme, že tento úsek zosilňovalo 110 veží a 14 brán.⁸¹ Posledný úsek Zlatého Rohu bol známy pod názvom lenivé more (*sapra thalassa*, obr. 2). Z jeho severnej časti sa do neho vlievajú riečky Kydaris (tur. Ali bey suyu) a Barbysses (tur. Kâğı thane suyu). Podľa jednej neskoršej správy priplávali slovanské monoxyly počas avarského útoku do zálivu práve z riečky Barbysses.⁸² Pôvodne bol záliv zrejme širší a hradby pozdĺž neho siahali až k moru. Pre neustále nánosy pôdy, ako aj systematické navážanie zeminy a odpadkov v dôsledku postupného zaľudňovania mesta, sa však súčasná šírka zálivu zúžila v inkriminovanom úseku Blachern na zhruba 350 metrov.⁸³

Proti prípadným morským vpádom vedeným od ústia Zlatého Rohu Byzantínci používali veľkú reťaz, ktorou do neho prehradzovali vstup.⁸⁴ Počas avarského obliehania mesta však nemáme správy o existencii tejto zábrany ani o útokoch vedených z tejto časti zálivu. Slovania sa mesto pokúsili napadnúť od jeho severozápadnej strany, ktorú chránila byzantská flotila transportných lodí (*skafokaraboi*), upravených na vojenské účely.⁸⁵ Ak záliv nechránilo dostatočne silné námorné loďstvo, mohli sa jeho pomerne slabé hradby s veľkým množstvom brán stať ľahkým terčom útoku nepriateľa, ktorý sa mohol vylodiť na pláži v pokojných vodách zálivu, alebo zaútočiť na hradby priamo z lodí.⁸⁶ Je nanajvýš otázne, v akom stave bol tento úsek hradieb počas avarského útoku.⁸⁷ V nedávnej minulosti sa dokonca objavili názory, že hradby pozdĺž západnej časti Zlatého Rohu v dĺžke zhruba 1,5 km boli vybudované až neskôr za Konštantína IV.⁸⁸ Túto tézu možno akceptovať len sčasti. Isté je, že v čase avarského útoku stáli vo východnej časti zálivu staré hradby, ktoré boli súčasťou pô-

te par Edmond Faral. Tome I, II. Paris 1972, § 239: „Et li Venicien, qui plus savoient de la mer, distrent que, si il i aloient, li corranz de l'aigue les enmenroit contrevail le Braz, si ne porroient lor vaissiaus arester.“, MEŠKO, M.: Παρατηρήσεις για τις κρεμαστές γέφυρες των Βενετών και τα αμυντικά μέτρα των Βυζαντινών κατά το διάστημα 1203-1204. In: *Byzantiaka*, 24, 2004, s. 301.

79 TSANGADAS, Fortifications, s. 120f.

80 Sumárne k hradbám v Zlatom Rohu VAN MILLINGEN, Constantinople, s. 194-239; TSANGADAS, Fortifications, s. 33-47.

81 K jednotlivým bránam pozri SCHNEIDER, Mauern und Tore, s. 65f; JANIN, Constantinople, s. 287-300; TSANGADAS, Fortifications, s. 38-47.

82 NIKEFOROS, Breviarium (V) c. 13,31, ed. C. Mango, Nikephoros Patriarch of Constantinople, Short History. Text, Translation, and Commentary, Washington D. C., 1990.

83 MANGO, C. Fourteenth Region of Constantinople, in: *Studien zur spätantiken und byzantinischen Kunst. Friedrich Wilhelm Deichmann gewidmet*. Edc. Otto Feld und Urs Peschlow I, Bonn 1986, s. 4. Cyril Mango posúva existenciu 14. regiónu podstatne severnejšie, a to buď k niekdajšej štvrti Kosmidion (dnešný istanbulský Eyup) alebo až na koniec zálivu Zlatého rohu do regiónu Silahtarga. V tejto súvislosti porovnaj kritiku BERGER, Untersuchungen, s. 535.

84 Jeden koniec reťaze sa nachádzal na severnom okraji Zlatého Rohu, kde sa upevňoval na jednu z veží opevnenia zvaného Kastellin (Kastellion), zatiaľ čo druhý koniec reťaze k veži Kentenarion konštantínopolských morských hradieb, Berger, Untersuchungen, s. 690-691.

85 CHRONICON PASCHALE, s. 720f.

86 TSANGADAS, Fortifications, s. 88.

87 V tejto súvislosti pozri STRATOS, Byzantium, s. 190.

88 Pozri GRUMEL, V.: La défense maritime de Constantinople du côté de la Corne d'Or et le siege des Avars. Byzantinoslavica 25, 1964, s. 217-233; po ňom ešte JANIN, Constantinople, s. 287. Proti STRATOS, Byzantium, s. 373 pozn. 28.

vodného opevnenia mesta za cisára Konštantína Veľkého. V roku 439 poveril cisár Theodosios II. vtedajšieho prefekta mesta Kyra predĺžiť tieto hradby až k Blachernám, kde nadviazali na už existujúce opevnenie.⁸⁹ Ako už bolo spomenuté, časť blachernského predmestia zostala i naďalej prístupná z morskej strany, a to až do avarskeho útoku na Konštantínopol. To následne vysvetľuje vojenskú taktiku kagana, ktorý kalkuloval s masívnym útokom Slovanov v tomto priestore. Nasledujúceho roku (627) však cisár Herakleios nariadil aj tento úsek definitívne prehradiť novou hradbou.

III. ÚTOKY NA KONŠTANTÍNOPOL DO ROKU 626

Po povýšení na novú cisársku rezidenciu roku 330 stúpila politická a strategická váha Konštantínopola. Nové hlavné mesto ríše sa od 4. storočia stávalo svedkom viacerých útokov, ktoré sa spočiatku obmedzovali na koristnícke akcie a plienenie predmestí. Už roku 376 sa na dostrel od mesta objavili Góti, ktorý svoj útok zopakovali o dva roky neskôr po víťaznej bitke pri Adrianopoli roku 378.⁹⁰ Víťazné vojská Gótov vtedy spustošili predmestia Konštantínopola, avšak samo mesto si netrúfli napadnúť.⁹¹

V 5. storočí ohrozovali ríšu i mesto Huni. Roku 447 sa na svojom víťaznom pochode Balkánom dostali až ku konštantínopolskému predmestiu Athyras (dnes tur. Büyükk Çekmece). Napriek znalosti a využitiu obliehacej techniky sa však ani Attilove hordy neodvážili priamo zaútočiť na mesto a radšej pristúpili na výkupné v hodnote 6 000 funtov zlata.⁹² O niečo neskôr sa mesto pokúsili napadnúť gótski federáti, ktorým sa pod vedením Theodoricha Strabona a neskoršieho Theodoricha Veľkého podarilo vyvinúť pomerne veľký tlak na vtedajšieho cisára Zenona (474 – 475, 476 – 491).⁹³ V roku 514 sa pre zmenu vzbúrili oddiely pod vedením generála Vitaliana (*comes federatorum*), ktoré prinútili cisára Anastasia k viacerým ústupkom. Revoltujúci vojaci sa trikrát dostali až do blízkosti Konštantínopola, na ktoré sa dokonca pokúsili zaútočiť od mora, ale bez želaného úspechu.

Zložité chvíle pre byzantskú metropolu opätovne nastali v časoch cisára Justiniána (527 – 565). Jeho expanzívna politika na západe viedla k oslabeniu dunajského limitného systému, čo malo bezprostredný dopad na defenzívu hlavného mesta. V roku 540 Konštantínopol prekvapil náhly útok turkických Bulharov. Podľa jednej sýrskej kroniky sa Justinián spojil s nobilitou v panike uzatvoril v konštantínopolskom paláci „*akoby už mesto bolo dobyté*“.

89 MÜLLER-WIENER, Bildlexikon, s. 308; TSANGADAS, Fortifications, s. 37.

90 K roku 376 pozri EUNAPIOS fr. 42 FGH IV.33) K roku 378 pozri AMMIANUS MARCELLINUS, XXXII.16, transl. J. Češka, Ammianus Marcellinus, Dějiny Římské říše za soumraku antiky. Praha 2002.

91 THEOFANES CONFESSOR, Chronografia, s. 66; SOKRATES SCHOLASTIKOS: Historia ecclesiastica, V.1.

92 PRISKOS fr. 9, ed. C. Müller, Fragmenta Historicorum Graecorum IV, Paris 1885; THEOFANES CONFESSOR, Chronografia, s. 103. Jeden byzantský funt, alebo gr. *litra* (libra) sa rovnal približne 319 g zlata. Pozri SCHILBACH, E.: Byzantinische Metrologie. Byzantinisches Handbuch im Rahmen des Handbuchs der Altertumswissenschaft, Zwölfte Abteilung, Vierter Teil. München 1960, s. 167. Uvedená suma 6 000 funtov teda zodpovedá asi 1914 kilogramom zlata.

93 V roku 487 sa ku Konštantínopolu priblížili oddiely Ostrogótov pod vedením Theodoricha, ktoré dosiahli na svojom pochode predmestie Melantias. Pozri MARCELLINUS COMES: Chronicon, X, ed. B. Croke, The Chronicle of Marcellinus, Sydney 1995, s. 29. IOANNES MALALAS: Chronografia, 15.9, ed. L. Dindorf [Corpus scriptorum historiae Byzantinae] Bonn 1831, s. 383, THEOFANES CONFESSOR, Chronografia, s. 131 (nesprávne zaradené pod rok 5977/484-485), PROKOPIOS: Bella 5.1.9, ed. J. Haury – G. Wirth, Leipzig 1962-64. Gótsky útok nesmeroval k obliehaniu, nakoľko bol púhou demonštráciou sily. WOLFRAM, H.: Die Goten. Von den Anfängen bis zur Mitte des sechsten Jahrhunderts. München 1990, s. 277-278. Cisár Zenon ponúkol útočníkom značnú sumu peňazí. Pozri MICHAEL SYRUS, Chronicon IX.6, ed. J. B. Chabot, Michael le Syrien, Chronique t. II. Paris 1901.

Jej anonymný autor tvrdil, že sa také niečo nestalo „*odkedy bolo toto mesto vybudované*“.⁹⁴ I tentoraz však barbari odtiahli. Pracne vybudovaný systém pevnostných pásov, do ktorého Justinián vkladal veľké finančné prostriedky, sa postupne začal osvedčovať. Jedinú významnú výnimku predstavoval kutrigurský útok z roku 559 pod vedením chána Zabergana. V tomto prípade však útočníkom prišla na pomoc nezvyčajne krutá zima, počas ktorej zamrzol Dunaj. Kutrigurom sa tak podarilo byzantskú obranu zaskočiť a pri absencii väčšieho počtu vojska pokračovať v útoku na južné provincie cisárstva. Jedna časť útočníkov bola síce zastavená vo východnej Trácii, ale zvyšným Kutrigurom priala šťastena, keď sa im podarilo dostať sa cez Dlhé hradby, s veľkou pravdepodobnosťou poškodené od zemetrasenia z roku 551. Justinián sa pokúsil útočníkov odraziť a poslal k hradbám narychlo zmobilizované sily, vrátane palácových oddielov. Po ich porážke Kutriguri začali plieniť bezprostredné okolie hlavného mesta. „*Zármutok i strach zachvátili nielen masy obyčajných ľudí, ale aj všetkých hodnostárov*“ – ako skonštatoval očitý svedok obliehania historik Agathias.⁹⁵ Nakoniec cisárovi nezostávalo nič iné než zveriť obranu najschopnejšiemu z jeho veliteľov – Belisariovi. Penzionovaný generál a niekdajší víťaz nad Gótmami a Vandalmi preukázal Justiniánovi poslednú službu. Za prispenia troch stoviek veteránov a „*neužitočného a boja neschopného davu*“ napokon prekvapujúco odrazil početnejšie nepriateľské sily.⁹⁶

Po relatívnom období pokoja sa Konštantínopol ocitol opäťovne v ohrození až počas vlády cisárov Tiberia I. (578 – 582) Maurikia (582 – 602). Cisári museli viesť zdĺhavú vojnu s Perziou a z tohto dôvodu zanedbávali balkánsky priestor, čím sa obranyschopnosť metropoly ešte viac oslabil. Noví útočníci – Avari a Slovania niekoľkokrát prenikli dokonca až k Dlhým hradbám v Trácii.⁹⁷ Najmä cisár Maurikios musel často použiť všetky dostupné rezervné sily vrátane svojej osobnej gardy, aby útočníkov zastavil.⁹⁸ Najkritickejšia situácia pre Konštantínopol nastala v roku 598, keď avarskú ofenzívu v Trácii zastavila len náhla epidémia moru.⁹⁹ Podľa historika Theofylakta Simokattu bola situácia taká zúfalá, že obyvatelia Konštantínopola dokonca uvažovali o presídlení na druhú stranu Bosporu.¹⁰⁰ Ani o pár desiatok rokov neskôr sa situácia nezlepšila. Počas júnových udalostí z roku 623 prešla avarská jazda nechránenými Dlhými hradbami a dostala až na predmestia metropoly, ktoré kruto vyplienila.¹⁰¹ O skutočné dobytie mesta sa kaganovo vojsko pokúsilo však až o tri roky neskôr.

94 PSEUDO-DIONYSIOS OF TEL MAHRE: *Chronicon*, ed. W. Witakowski, Liverpool 1996, s. 83; naproti tomu inak dobre informovaný Prokopios iba stručne konštatuje, že barbari (Huni) sa dostali k predmestiam Byzantia (Konštantínopola). PROKOPIOS, *Bella*, 2.4.4-11.

95 AGATHIAS: *Historiae*, V.14, ed. R. Keydell, *Agathias Historiarum libri V.*, [CFHB 2, S.Ber.] Berlin 1967.

96 Tamže, V.16.2, THEOFANES CONFESSOR: *Chronografia*, s. 233.

97 Okolo roku 577 sa Avari po prvýkrát dostali do blízkosti Konštantínopola, keď spustošili trácku oblasť a prenikli až k Dlhým hradbám. Ján Bičlar *Chronicon* 577.1, MGH AA XI 215.

98 K roku Avari zničili rad byzantských miest a dostali sa až k Dlhým hradbám. Pozri: THEOFYLAKTOS SIMOKATTES, *Historiae* I.4.8, ed. C. de Boor, Leipzig 1887; THEOFANES CONFESSOR, *Chronografia*, s. 252.30-253-14. Proti Slovanom, ktorí sa k Dlhým hradbám priblížili o rok neskôr museli zasiahnuť byzantské oddiely pod vedením Komentiola. Pozri: THEOFYLAKTOS SIMOKATTES, *Historiae* 1.7.1; THEOFANES CONFESSOR: *Chronografia*, s. 254.3-12. Roku 587 sa podarilo Avarom znovu dostať do blízkosti Dlhých hradieb, kde však boli opäťovne odrazení. Pozri: THEOFYLAKTOS SIMOKATTES: *Historiae* 2.12.7; CONFESSOR: *Chronografia*, s. 258.7f, EVAGRIOS SCHOLASTIKOS: *Historia ecclesiastica*, 6.10, ed. J. Bidez and L. Parmentier, *The Ecclesiastical History of Evagrius with the scholia*. London, 1898. Ku chronológii najnovšie pozri WHITBY, M.: *The Emperor Maurice and His Historian: Theophylact Simocatta on Persian and Balkan Warfare*, Oxford 1988, s. 140-165.

99 THEOFYLAKTOS SIMOKATTES, *Historiae*, 7.14.7; THEOFANES CONFESSOR, *Chronografia*, s. 299.

100 THEOFYLAKTOS SIMOKATTES, *Historiae*, VII,15.

101 K tejto udalosti HURBANIČ, *Byzancia a avarský kaganát*, s. 229-248.

IV. OBRANCOVIA MESTA

Napriek strategickej dôležitosti sa v Konštantínopole len zriedka nachádzali silné vojenské kontingenty určené na jeho obranu. Veľké počty vojakov v hlavnom meste by totiž finančne zaťažovali mesto, a navyše mohli byť zdrojom nepokojov, ktoré mohli otriast stabilitou vládnuvich štruktúr na čele s cisárom.¹⁰² Byzantská stratégia stavala predovšetkým na obrane európskeho zázemia Konštantínopola. Táto obrana pozostávala z pasívnych (limitné jednotky a fortifikácie) a aktívnych mobilných zložiek (*comitatenses*). Pri ich absencii, resp. zlej súčinnosti, sa Konštantínopol ľahko vystavil riziku nepriateľského útoku. Bulharský i kutrigurský útok z rokov 540 a 559 odhalili v plnej nahote absenciu vojenských síl v hlavnom meste. Počas Zaberganovho útoku sa Justinian musel spočiatku len prizerať plieneniu bez možnosti priameho zásahu proti početnejším silám nepriateľa. Nakoniec sa mu sice podarilo zmobilizovať väčšiu skupinu ozbrojencov, ktorá však okrem vojnových vyslúžilcov pozostávala hlavne z prostých mešťanov a sedliakov z predmestí.¹⁰³

Agathias uvádza, že hradby mesta v tom čase strážili palácové oddiely (*scholae*), avšak konštatuje ich nespôsobilosť bojovať. Podľa neho neboli ničím iným než jednotkami, ktoré sprevádzali cisára na verejných procesiách. Ich príslušníci – ako historik ironicky konštatuje – boli v skutočnosti prostými obyvateľmi mesta navlečenými do parádnych uniforiem.¹⁰⁴ Neskorší kronikár Theofanes však udáva, že hradby počas Zaberganovho útoku strážili okrem scholariov aj ďalšie palácové gardy a okrem nich aj senátori, zrejme spolu so svojimi súkromnými oddielmi.¹⁰⁵ Kronikár tieto informácie čerpal zo starších zdrojov, no príznačné je, že ani on sa nezmieňuje o pravidelných mobilných oddieloch v meste.

IV. 1. PRAVIDELNÉ ODDIELY

Pôvodne slúžili na bezprostrednú ochranu Konštantínopola dve poľné armády umiestnené v jeho európskom (Trácia) a ázijskom zázemí (Bithýnia). Na ich čele stáli velitelia s hodnosťou *magister militum praesentalis*.¹⁰⁶ Na Balkáne okrem toho zabezpečovali ochranu ďalšie dve poľné armády rozmiestnené v prefektúrach Trácie a Illyrica, na čele ktorých stáli zodpovedajúci magistri (*magister militum per Illyricum*, *magister militum per Thracias*). Táto štruktúra sa postupom času stala viac teóriou ako praxou. Za vlády cisára Maurikia (582 – 602) sa všetky elitné balkánske kontingenty spájali do jedného celku.¹⁰⁷ Túto situáciu zrejme vyvolali zvyšujúce sa nájazdy Avarov do európskych provincií cisárstva, ktorým mohla čeliť len silná mobilná armáda pod jednotným velením a s prevahou jazdy vo svojich radoch. V čase cisára Foku (602 – 610) bola veľká väčšina tejto armády presunutá na východný front, aby tam čelila obnovenej vojne s Perziou. Nový cisár ponechal spočiatku v hlavnom meste značné vojenské sily, ktoré však neskôr musel nasadiť proti svojim

102 HALDON, J.: Strategies of Defence, Problems of Security: The Garrisons of Constantinople in the Middle Byzantine Period, in: *Constantinople and its Hinterland*. Papers from the Twenty-Seventh Spring Symposium of Byzantine Studies, Oxford, April 1993, ed. C. Mango and G. Dagron. Variorum 1995, s. 151-152.

103 AGATHIAS: *Historiae*, V,16.

104 AGATHIAS: *Historiae*, V,15.

105 THEOFANES CONFESSOR: *Chronografia*, s. 233.

106 JONES, A. H. M.: *The Later Roman Empire 284-602: A Social, Economic and Administrative Survey*, Oxford 1964, s. 609f; HALDON, J.: *Warfare, State and Society in the Byzantine World, 565-1204*. London 1999, s. 67.

107 HALDON, J.: *Byzantine Praetorians: An Administrative, Institutional and Social Survey of the Opsikion and Tagmata*. c. 580-900. Poikila Byzantina III, Bonn 1984, s. 176.

odporcom.¹⁰⁸ Po roku 620 boli z Balkánu stiahnuté takmer všetky zvyšné byzantské oddiely a nasadené v boji proti Peržanom.¹⁰⁹ Túto situáciu využili Avari a Slovania, ktorí vyťažili z absencie byzantských poľných armád a začali dobýjať zvyšné byzantské pevnosti na Balkáne.¹¹⁰

Po začatí ofenzívy proti Peržanom roku 622 Herakleios sústredil pod svojím velením zvyšky niekdajších európskych i východných armád.¹¹¹ Cisár obávajúc sa možnej ofenzívy Avarov však ponechal na obranu tráckeho zázemia Konštantínopola istú časť mobilných jednotiek.¹¹² Tieto oddiely boli zrejme sústredené v priestore Dlhých hradieb a chránili bezprostredné okolie hlavného mesta. Autor Veľkonočnej kroniky (*Chronicon paschale*) sa zmiňuje o jazde rozmiestnenej v blízkosti Konštantínopola, ktorá sa po príchode avarských predsunutých oddielov stiahla do priestoru Theodosiánskych hradieb byzantskej metropoly.¹¹³

V roku 624 Herakleios opustil Konštantínopol a zahájil štyri roky trvajúcu ofenzívu proti dovtedy vífaziacim Peržanom. Cisár odovzdal správu mesta do rúk patrikcia Bona, ktorého kariéra a služobný postup pre nás zostáva neznámy. Bonos nepochybne musel patriť k úzkemu okruhu Herakleiových blízkych spolupracovníkov, pričom je možné, že svoje vojenské skúsenosti nadobudol už v službách Herakleiovoho otca v Afrike. Titul magister, ktorý sa v súvislosti s jeho osobou objavuje v prameňoch na prvý pohľad, odkazuje na vojenskú hodnosť. Podľa niektorých autorov velil Bonos prezentálnym oddielom sústredným v okolí hlavného mesta, a teda mu patril titul *magister militum praesentalis*.¹¹⁴ Iní túto domnienku spochybňujú a usudzujú, že Bonovi boli zverené tak vojenské, ako aj civilné právomoci, ktoré skôr odkazujú na hodnosť zodpovedajúcu úradu *magister officiorum*.¹¹⁵

Pod Bonove velenie spadali všetky sily v meste, vrátane už zmienených mobilných jazdeckých oddielov, ktoré do Konštantínopola dorazili pred avarským útokom. Významnú zložku obrany zrejme tvorili palácové jednotky. Ich bojaschopná časť – exkubitori (*excubitores*) sa sformovala za vlády cisára Leona I. (457 – 474).¹¹⁶ Táto malá, ale bojaschopná jednotka, s počtom mužov 300 od toho času predstavovala najelitnejšiu časť cisárskej ochranky. Exkubitori tvorili telesnú stráž panovníka aj v období Herakleia, ktorého s veľkou pravdepodobnosťou sprevádzali na jeho perzských ťaženiach. Z tohto dôvodu teda sotva možno predpokladať ich účasť na obliehaní hlavného mesta. V meste sa však nachádzali iné palácové oddiely, z ktorých najdôležitejšie miesto zohrávali *scholae*. Tieto pôvodne cisárske gardové jednotky stratili v 6. storočí značnú časť prestíže a degradovali na púhe ceremoniálne zložky. Scholae pôvodne tvorili oddiely jazdy po 500 mužov, regrutované z bojaschopných a vycvičených vojakov pochádzajúcich z radov Germánov, Arménov a maloázijských Izau-

108 HALDON, Praetorians, s. 167.

109 TREADGOLD, W.: *Byzantium and its Army 284-1081*. Stanford 1995, s. 206.

110 Warren Treadgold (*Byzantium*, s. 73) predpokladá, že časti armády niekdajšej prefektúry Illyricum neboli úplne zničené.

111 HALDON, Praetorians, s. 169.

112 Sotva však mohlo ísť o malú časť, ako sa domieva John Haldon (*Praetorians*, s. 169). Podľa Agostina Pertusiho (*La formation des thèmes byzantins*. In: *Berichte zum XI. Internationalen Byzantinisten Kongress*. München, 1958, s. 25) Herakleios zanechal časť prezentálnych oddielov v Trácii. Proti: HALDON, Praetorians, s. 433.

113 CHRONICON PASCHALE, s. 717.7-10.

114 Pozri PERTUSI, Giorgio di Pisidia, s. 171.

115 HALDON, Praetorians, s. 446. Neskorší prameň (*Patria Constantinupoleos*) prináša legendu o pôvode patrikcia Bona z Ríma. Podľa autora Patrie nechal patrikios vystavať v Konštantínopole cisternu. K lokalizácii pozri BERGER, Untersuchungen, s. 614-615.

116 JONES, Later Roman Empire, s. 658.

rijcov.¹¹⁷ Tieto jednotky boli pôvodne rozmiestené v severovýchodnej časti Malej Ázie, pričom len jedna alebo dve z nich boli dislokované priamo v meste (*scholae praesentales*) podľa princípu rotácie.¹¹⁸ V čase avarského útoku sa istá časť týchto oddielov bezpochyby nachádzala v Konštantínopole. K nim treba pripočítať tiež ďalšie palácové jednotky, ku ktorým patrili oddiely protektorov (*protectores*) a domestikov (*domestici*).¹¹⁹ Väčšina novodobých autorov sa k bojaschopnosti týchto jednotiek stavia skepticky, čo však nevyklučuje ich účasť na obrane mesta. Tieto oddiely i napriek primárne ceremoniálnym funkciám mohli prejsť aspoň základným vojenským výcvikom, ktorý zrejme postačoval na plnenie defenzívnych úloh počas obliehania.

K hlavným defenzívnym súčasťami výzbroje pechoty patrila prilba, náprsný pancier a náhlenice spolu so širokými okrúhlymi alebo oválnymi štítmami. K ofenzívnym zbraňam patrili jeden a polmetrový oštep a meč.¹²⁰ Jadro byzantských síl od druhej polovice VI. storočia v čoraz väčšej miere tvorila ťažká jazda, ktorá, ako vieme, bola rozhodujúcou zložkou obrany Konštantínopola počas avarského útoku. Jazda bola odetá do panciera chrániaceho vojaka až ku kolenám; najrozšírenejší typ predstavovalo krúžkové brnenie.¹²¹ K jej základnej výstroji patrili prilba a malý oválny štít upevnený remencom k ľavej ruke. K hlavným zbraňam patrili kopija, meč a luk.¹²² Podľa Maurikiovho *Strategikonu* mali železnú ochranu na hrudi a šiji aj kone veliteľov a prvej línie jazdy.¹²³ Tieto inovácie sa do byzantskej armády zavádzali pod vplyvom Avarov. Podobne aj ďalšie doplnky, ako napríklad kopije s remencami, či okrúhle chrániče krku vo forme strapcov sa zhotovovali – ako prameň výslovne konštatuje – podľa avarského vzoru (*kata to ton Abaron schema*).¹²⁴

IV. 2. NEPRAVIDELNÉ ODDIELY A DOMOBRANA

Georgios Pisidés vo svojej poéme, venovanej avarskému obliehaniu, uvádza Georgios Pisidés, že mesto počas útoku bránili „*občania, cudzinci a archonti*“.¹²⁵ Termín cudzinci (*xenoi*), bezpochyby označuje námezdných žoldnierov, teda už zmienené regulárne vojenské sily v meste.¹²⁶ Termín archonti sa zrejme vzťahuje na príslušníkov vládncích vrstiev. Je známe, že v tomto období si mohli mnohí bohatí jedinci dovoliť postaviť zo svojich súkromných prostriedkov značné vojenské sily, pre ktoré sa v prameňoch zaužíval termín *bu-cellarii*.¹²⁷ Aj z prameňov druhej polovice 6. a začiatku 7. máme doklady o účasti senáto-

117 HALDON, *Pretorians*, s. 119.

118 JONES, *Later Roman Empire*, s. 613-14; HALDON, *Praetorians*, s. 126.

119 *Protectores a domestici* sú oddiely pramenne doložené až do začiatku 7. storočia pozri HALDON, *Pretorians*, s. 135.

120 HALDON, *Warfare*, s. 129.

121 K typológii brnení HALDON, J. F.: *Some Aspects of Byzantine Military Technology from the Sixth to the Tenth Centuries*, *Byzantine and Modern Greek Studies* 1, 1975, s. 13-28.

122 Tamže, s. 129. Sumarne k výzbroji Haldon, *Warfare*, s. 128-138.

123 STRATEGIKON I.2 35-39, ed. T. Dennis, *Mauricii Strategicon*, Wien 1981.

124 *Strategikon*, II, 10-27.

125 WINKELMANN, F.: Zur politischen Rolle der Bevölkerung Konstantinopels von der nachjustinianischen Zeit bis zum Beginn des Bilderstreits, in: *Studien zum 7. Jahrhundert*, in: *Byzanz. Probleme der Herausbildung des Feudalismus*. Ed. H. Köpstein und Friedhelm Winkelmann. Berlin 1976, s. 105 passim.

126 OLSTER, D.: *Roman Defeat, Christian Response, and the Literary Construction of the Jew*, Philadelphia, 1994, s. 68 pozn. 58.

127 JONES, *Later Roman Empire*, s. 606.

rov a vysokých vojenských hodnostárov mesta so svojimi osobnými jednotkami pri obrane metropoly.¹²⁸

Pod kategóriou občania (*politai*) mal básnik zrejme na mysli domobranu, ktorá sa združovala z radov konštantínopolského obyvateľstva. Čo však v byzantskom kontexte máme rozumieť pod termínom domobrana? Označoval ním Pisides nešpecifikovanú masu, ktorá vykonávala počas obliehania nanajvýš pomocné práce spočívajúce v spevňovaní opevnení, strážení menej dôležitých postov či asistovaní vojenským oddielom počas nepriateľského útoku? Alebo sa pod termínom „*politai*“ skrývajú príležitostné oddiely vojenskej domobrany z radov bojaschopných občanov? Ak áno, do akej miery boli v nej zastúpené často diskutované konštantínopolské športové démy Zelených a Modrých?

Existenciu istej formy občianskej domobrany priznávajú v súčasnosti aj skeptickejší autori. Sama účasť občanov na obrane mesta mala za sebou dlhodobú tradíciu siahajúcu až k druhej polovici 4. storočia. Pred nešťastnou bitkou pri Adrianopole roku 378 občania obviňovali cisára Valenta, že nič nepodnikol proti pustošiacim Gótom a žiadali, aby im cisár vydal zbrane. Po porážke rímskej armády sa prostí obyvatelia pričínili o zahnanie plieniacich Gótov z predmestí.¹²⁹

V roku 400 sa údajne práve konštantínopolskí obyvatelia chopili zbraní a vyhnali z mesta gótsku posádku. Spontánne zorganizovaná domobrana zabránila v obsadení mesta vzbúrenými Gótmami na čele s Gainom.¹³⁰ Počas kutrigurského útoku z roku 559 cisár Justinián mobilizoval časť miestneho obyvateľstva, ktoré poslal proti útočníkom spolu s penzionovaným Belisariom.¹³¹ Nevieme, do akej miery bola táto domobrana organizovaná a či jej príslušníci vôbec prešli aspoň základným vojenským výcvikom.

Dôležitú úlohu v týchto príležitostných oddieloch zastávali príslušníci konštantínopolských fan-klubov Zelených a Modrých. Títo fanatickí priaznivci vyvolávali v meste časté nepokoje a násilnosti. Mnohí z nich boli i napriek zákazu nosenia zbraní ozbrojení, s bohatými „skúsenosťami“ z pouličných bojov. Ich chuligánstvo bolo často rizikovým faktorom, avšak pri častej absencii skúsených vojakov sa práve z ich „tvrdých jadier“ zoskupoval základ mestskej domobrany. Vplyv démov zrejme stúpал od druhej polovice 6. storočia. Za vlády Maurikia boli totiž takmer všetky dostupné oddiely na perzskom fronte, takže cisárovi často nezostávalo nič iné ako čeliť útokom Slovanov a Avarov aj s narýchlo zvolanými bojachtivými občanmi.¹³²

V roku 598 cisár povolal na stráženie Dlhých hradiab okrem narýchlo zvolaných oddielov pechoty a svojej telesnej ochranky exkubitorov aj bojaschopných športových priaznivcov.¹³³ Počas rebélie Foku máme dokonca správy o evidencii týchto fanúšikov v špeciálnych súpi-

128 Pozri THEOFYLAKTOS SIMOKATTES: *Historiae* VIII, 8.

129 SOKRATES SCHOLASTIKOS: *Historia ecclesiastica*, IV.38 a VI.6, ed. J. P. Migne PG 67.

130 Tamže, VI.6; SOZOMENOS: *Historia ecclesiastica*, VIII.4 a V.20. Táto domobrana nebola identická s konštantínopolskými športovými združeniami A. P. Ďjakonov (*Vizantijskije dimy i fakkii /Ta meré/ v V.-VII. vv. In: Vizantijskij sbornik*. Moskva 1945, s. 166). Termín *oi demoi* použitý biskupom Synesiom z Kyrény (Aegypti II, 1,3, ed. J. P. Migne, *Patrologia Graeca*, t. 66, c. 1260, 1268) je štandardným označením pre masu v najširobeobecnejšom zmysle. V tejto súvislosti pozri CAMERON, *Circus factions*, s. 29.

131 AGATHIAS: *Historia* V, 11; THEOFANES CONFESSOR, *Chronografia*, s. 223.

132 Prvý prípad spomína až neskorší autor Theofanes (*Chronografia*, s. 254). V tejto časti sa však kronikár odklonil od svojho primárneho zdroja Theofylakta Simokattu (*Historiae* I.7.2), ktorý účasť démov nespomína. Nie je preto zrejme, či Theofanes čerpal dodatok o démoch z iného zdroja (Ján z Antiochie? dnes zachovaný len vo fragmentoch), alebo je tento údaj jeho vlastnou nepodloženou invenciou.

133 THEOFYLAKTOS SIMOKATTES: *Historiae*, VII.15.7. Podľa neskorších prameňov (THEOFANES CONFESSOR, *Chronografia*, s. 279) strážili Konštantínopol občania (*demoi*). Uvedený termín možno chápať skôr vo všeobecnosti ako domobranu než ho výlučne vzťahovať na konštantínopolské démy Zelených a Modrých.

soch. Tieto registre si vyžiadal cisár Maurikios, ktorý sa snažil zmobilizovať všetky dostupné branné sily v meste. Na jeho výzvu mu predstavitelia démov predložili vlastné zoznamy svojich bojaschopných „fans“. Cisár mal podľa toho k dispozícii 1 500 Zelených a 900 Modrých.¹³⁴ Či šlo o všetkých registrovaných priaznivcov, alebo iba o ich bojaschopnú časť, nie je možné zistiť.¹³⁵ Súpisý členskej základne zrejme súviseli so snahami o centralizáciu démov zo strany štátu na sklonku 6. storočia.¹³⁶ Narýchlo zmobilizované oddiely domobrany Maurikia nakoniec opustili bez boja, čím spečatili jeho pád.¹³⁷ O osem rokov neskôr sa na domobranu pre zmenu spoľahol Fokas, avšak s rovnakým výsledkom. Pred príchodom flotily neskoršieho cisára Herakleia zveril Fokas ochranu konštantínopolských morských hradieb (prístavy Sofie a Kaisaria a paláca Hormisdu) oddielom Zelených a Modrých. Namiesto účinnej obrany však Zelení povstali proti režimu a umožnili Herakleiovi obsadiť mesto.¹³⁸

Počas avarského útoku z roku 626 domobrana s veľkou pravdepodobnosťou asistovala mobilným oddielom. Tieto oddiely boli pravdepodobne vyzbrojené až v prípade nebezpečenstva útoku zo štátnych zbrojníc. Ich súčasť tvorili akiste rôzne obchodné a remeselné korporácie vrátane konštantínopolských démov.¹³⁹ Máme správy o tom, že počas avarského obliehania Konštantínopola sa k obrancom museli dokonca pripojiť aj námorníci, ktorí zrejme pochádzali z lodí zakotvených v zálive Zlatého Rohu.¹⁴⁰ Nie je známe, aké úseky hradieb boli nepravidelným oddielom zverené. Vďaka ich nespoľahlivosti a malej bojaschopnosti však bola asi väčšina z nich jednoducho premiešaná medzi jednotlivé vojenské oddiely, podľa návodu Maurikiovoho *Strategikonu*.¹⁴¹

IV. 3. POSILY PRE OBLIEHANÉ MESTO

Ešte pred začatím avarského útoku napísal očitý svedok obliehania mesta Georgios Pisodes dojemnú báseň, venovanú veliteľovi ozbrojených síl v meste patrikiovi Bonovi. V nej sa jej autor priamo obracia na cisára a vyzýva ho k návratu a príchodu na pomoc obliehanej metropole.¹⁴² Avšak ani Pisdove úpenlivé slová neprinútili Herakleia prerušiť svoju ofenzívu proti Peržanom. Podľa jedného neskoršieho prameňa však cisár predsa len pod ťarchou koordinovaného útoku Avarov a Peržanov pristúpil k rozdeleniu svojho vojska na tri časti. Jednu z nich údajne poslal na pomoc obliehanému mestu.¹⁴³ Tieto posily mali doraziť ešte pred príchodom avarského predvoja, ktorý sa objavil v blízkosti Dlhých hradieb 29. júna 626.¹⁴⁴ Vyslanie podporných kontingentov na pomoc ohrozenému Konštantínopolu by

134 THEOFYLAKTOS SIMOKATTES: *Historiae* VIII.7.10.

135 CAMERON, A.: *Circus Factions. Blues and Greens in Rome and Byzantium*, Oxford 1976, s. 121-2.

136 OLSTER, D.: *The Politics of Usurpation in the Seventh Century: Rhetoric and Revolution in Byzantium*. Amsterdam 1993, s. 37.

137 THEOFYLAKTOS SIMOKATTES, *Historiae* VII.9.1; THEOFANES CONFESSOR, *Chronografia*, s. 287.

138 JÁN Z ANTIOCHIE: fragment 110 (*Excerpta de insidis*, ed. C. de Boor, s. 150).

139 CAMERON, *Circus Factions*, s. 107; HALDON, *Praetorians*, s. 527; HALDON, *Strategies*, s. 146.

140 CHRONICON PASCHALE, s. 720,4-5.

141 STRATEGIKON X.3.9.

142 GEORGIOS PISODES, In *Bonum patricium*, v. 116-121, ed. A. Pertusi, Giorgio di Pisidia. *Poemi. I. Panegirici epici* [Studia patristica et Byzantina 7] Ettal, 1960.

143 THEOFANES CONFESSOR, *Chronografia*, s. 315.11-15.

144 V tejto súvislosti pozri napr. STRATOS, A. N.: 'The Avars' Attack on Byzantium in the Year 626, in: *Polychordia. Festschrift Franz Dölger. Byzantinische Forschungen*, 2, 1967, s. 373; WALDMÜLLER, L.: Die ersten Begegnungen der Slawen mit dem Christentum und den christlichen Völkern vom VI. bis VIII. Jahrhundert. Amsterdam 1976, s. 266; TSANGADAS, *Fortifications*, s. 83; POHL, *Awaren*, s. 249 a ďalší.

bolo logickým krokom zo strany cisára. Pri svojich obmedzených možnostiach mohol Herakleios sotva poslať mestu viac než symbolickú pomoc. Triezve odhady hovoria o maximálne 2 000 – 3 000 jazdcoch.¹⁴⁵ Tento malý kontingent zrejme doniesol do mesta písomné inštrukcie určené veliteľovi mesta Bonovi, o ktorých sa rétorickou formou zmiňuje Pissides. Z jeho poémy venovanej avarskému obliehaniu sa navyše dozvedáme, že cisár ešte pred začiatkom obliehania „odoslal v predstihu množstvo vojska a zanedbal tak svoju vlastnú bezpečnosť“.¹⁴⁶ Otázne je, aké oddiely mal autor na mysli. Podozrivé je najmä to, že autor hovorí o vyslaní jednotiek a ich početnosti, ale nikde nespomína ich príchod do mesta. Pissides, ktorý neustále vyzdvihoval starostlivosť neprítomného Herakleia o osud mesta, by sotva opomenul taký závažný fakt, ako jeho posilnenie početnými cisárskymi oddielmi. O Herakleiových listoch a nariadeniach vedel aj druhý kľúčový svedok obliehania – Theodoros Synkellos, no ani on nikde nespomína existenciu cisárskych posíl.¹⁴⁷

Herakleios však predsa len učinil jeden krok, ktorý v konečnom dôsledku významným spôsobom napomohol záchrane mesta. Cisár totiž zveril časť svojich vojsk svojmu bratovi Theodorovi a poslal ho k Bosporu, aby zabránil spojeniu dvoch perzských armád na ázijskom brehu úžiny. V čase príchodu Avarov totiž na tomto mieste už táborili oddiely perzského generála Šahrvaraza, ktorým smerovala na pomoc ďalšia perzská armáda pod vedením Šahina. Spojenie týchto armád a ich prípadné presunutie na európsku stranu by pre Konštantínopol znamenalo smrteľné avarsko-perzské zovretie. Theodorovi sa však niekedy v júli roku 626 podarilo Šahinovu armádu neočakávane poraziť a úplne rozdrviť.¹⁴⁸ Po tomto kľúčovom víťazstve sa byzantské sily urýchlene presúvali k pobrežiu Marmarského mora na pomoc Konštantínopolu. Boli to práve tieto oddiely, o ktorých sa 7. augusta 626 zmiňovali predstavitelia byzantskej delegácie v tábore avarského kagana v prítomnosti troch perzských vyslancov.¹⁴⁹ O existencii a pohyboch Theodorovej armády vedeli konštantínopolskí magistráti už skôr, a to pravdepodobne z písomných inštrukcií zasielaných cisárom Herakleiom.¹⁵⁰ Koniec koncov bola to práve Theodorova armáda, ktorej príchod zrejme prinútil Avarov predčasne ukončiť obliehanie Konštantínopola.¹⁵¹ Jej príchod sa pre Georgia Psidu tak z odstupe času mohol javiť ako jeden z nesporných dokladov nepretržitej starostlivosti cisára Herakleia o osudy obyvateľov byzantskej metropoly.¹⁵²

IV. 4. KONŠTANTÍNOPOLSKÉ LOĎSTVO

Dôležitú súčasť obrany Konštantínopola predstavovala jeho námorná flotila. O štruktúre byzantských námorných síl od druhej polovice 6. storočia veľa nevieme. Isté je, že po zničení Vandalského kráľovstva, ktoré ako jedine svojou námornou mocou mohlo ohroziť by-

145 HOWARD JOHNSTON, J.: The Siege of Constantinople in 626, in: *Constantinople and its Hinterland*. Papers from the Twenty-Seventh Spring Symposium of Byzantine Studies, Oxford, April 1993, ed. C. Mango and G. Dagron. Variorum 1995, s. 134.

146 GEORGIOS PISIDES: *Bellum avaricum*, v. 280-292.

147 THEODOROS SYNKELLOS: *De obsidione*, s. 302.9f.

148 KAEGLI, W.: *Heraclius – Emperor of Byzantium*, Cambridge 2003, s. 132.

149 SPECK, P.: *Das geteilte Dossier: Beobachtungen zu den Nachrichten über die Regierung des Kaisers Herakleios und die seiner Sohne bei Theophanes und Nikephoros*, *Poikila Byzantina* 9, Berlin 1988, s. 386-387.

150 Popri Georgiovi Psidovi aj THEODOROS SYNKELLOS: *De obsidione*, s. 302.28-30; 303.33-40 – 304.1-4.

151 V tejto súvislosti porovnaj najmä STRATOS, *Avars' Attack*, s. 375-376; tenže: *Byzantium*, s. 193f.

152 Pozri HURBANIČ, M.: *Obliehanie Konštantínopola roku 626 v byzantskej historiografii I. História a legenda avarského útoku na Konštantínopol roku 626 v Chronografii Theofana Homologéta*, *Byzantinoslovaca* 1, 2006, s. XX.

zantské územia, už nebolo potrebné viac udržiavať silné loďstvo.¹⁵³ V neskorom šiestom storočí máme správy o malých flotilách na Dunaji, v okolí Ravenny a v samotnom Konštantínopole.¹⁵⁴ Počas avarského obliehania sa mesto zrejme mohlo spoľahnúť na vojenské lode (dromóny),¹⁵⁵ s ktorými Herakleios podnikol úspešný štátny prevrat v roku 610.¹⁵⁶ Z poémy Georgia Pisidu sa dozvedáme, že cisár ešte pred svojim odchodom na perzský front nechal vystrojiť „ozbrojené lode“, teda nepochybne vojenské plavidlá určené na obranu mesta.¹⁵⁷ Počas obliehania strážili tieto lode Bosporský prieliv, aby zabránili spojeniu avarského a perzského vojska. Autor *Velkonočnej kroniky* spomína 70 plavidiel, zrejme dromón, ktoré zabránili v spojení perzského a avarského vojska.¹⁵⁸ Okrem toho však Bosporskú úžinu strážili aj početné civilné lode, ktoré patrili rôznym mestským inštitúciám. Zostavovateľ *Velkonočnej kroniky* uvádza, že práve jednej z lodí patriacej nešpecifikovanému byzantskému sirotincom sa podarilo zadržať perzských poslov vracajúcich sa z tábora avarského kagana.¹⁵⁹

Ďalším rizikovým priestorom námornej obrany bol záliv Zlatého Rohu. Jeho pokojné vody strážili lode, ktoré súdobá kronika nazýva termínom *skafokaraboi*. Takéto pomenovanie je v byzantských prameňoch vskutku ojedinelé. Zrejme nešlo o vojenské plavidlá, ale o upravené civilné lode, ktoré boli vybavené artilériou na ochranu pred slovanskými monoxylmi.¹⁶⁰

Neskorší autor patriarcha Nikeforos z 9. storočia spomína počas rozhodujúceho útoku Slovanov v Zlatom Rohu diéry a triéry, teda termíny, ktoré evidentne označujú vojenské, a nie civilné plavidlá. Posúdenie hodnovernosti tejto zmienky závisí od toho, či autor čerpal zo súdobého textu, alebo išlo o jeho vlastnú aktualizáciu.

IV. 5. CELKOVÉ POČTY OBRANCOV

Pred začiatkom avarského útoku sa do mesta vrátil vyslanec mestskej rady patrikos Athanasios, ktorý neúspešne rokoval o mieri v tábore avarského kagana. Athanasios, ktorý sa dozvedel, že počas jeho neprítomnosti sa posilnila obranyschopnosť vojska, vykonal vojenskú inšpekciu branných síl mesta. Počas tejto narýchlo zvolanej vojenskej prehliadky sa zhromaždilo približne 12 000 jazdcov.¹⁶¹

Ťažko povedať, či zhromaždené vojsko predstavovalo všetky branné sily mesta. Zdá sa skôr, že šlo skôr o elitné mobilné sily. Cifra, ktorú udáva autor súdobého prameňa, je vskutku pozoruhodná, nakoľko podľa vtedajších pomerov predstavuje silu jednej celej poľnej armády (!).¹⁶² Na porovnanie: sily, s ktorými generáli cisára Maurikia viedli v druhej polovici 6. storočia balkánske ťaženia proti Avarom sa tomuto počtu ani len zďaleka nepribližo-

153 TSANGADAS, *Fortifications*, s. 33.

154 HALDON, *Warfare*, s. 68.

155 K byzantskému loďstvu pozri DOLLEY, R. H.: *Warships of the Later Roman Empire*. *Journal of Roman Studies* 38, 1948, 47-53. Štúdia však reflektuje len neskoršie vývojové obdobia byzantského loďstva.

156 MORTDMANN, A.: *Die Avaren und Perser vor Konstantinopel*. *Mitteilungen des Deutschen Exkursions-Klub in Konstantinopel* 5, 1903, s. 13.

157 GEORGIOS PISIDES, *Bellum avaricum*, v. 276-277.

158 CHRONICON PASCHALE, s. 723.

159 CHRONICON PASCHALE, s. 722-723. Ku konštantínopolským sirotincom VAN MILLINGEN, *Constantinople*, s. 83; JANIN, *Églises*, 567-8; WHITBY, *Chronicon paschale*, s. 177.

160 HOWARD-JOHNSTON, *Siege*, s. 135.

161 CHRONICON PASCHALE, s. 718.19-22.

162 V tejto súvislosti porovnaj cifry uvedené v Maurikiovom *Strategikone* (III.8.-10). Porovnaj tiež HALDON, J.: *Warfare*, s. 100-101.

vali. Theofylaktos Simokattes napríklad spomína počas jedného byzantského ťaženia počas Maurikiovej vlády sily nasadené proti Avarom, ktoré pozostávali z približne 10 000 mužov. Priameho nasadenia v boji z nich však bolo schopných len údajne 6 000.¹⁶³

Dvanásttisícová jazdecká sila predstavovala významnú protiváhu silnému avarskému vojsku, silu, ktorá bola schopná plniť si nielen defenzívne sily, ale viesť aj účinný protiútok, ktorého sa stali svedkami útočiace vojská v priestore kláštora Pege. Tieto sily sa skladali zrejme z oddielov, ktoré cisár zanechal v meste, ktoré pred obliehaním posilnili zvyšky armády v Trácii a možno časť cisárskych oddielov z perzského frontu. K týmto vojakom je potrebné prirátavať oddiely palácových gárd v sile pravdepodobne nie vyššej než 1 000 – 2 000 mužov. Na ostatok prichádzajú do úvahy súkromné družiny popredných hodnostárov a domobrana. Z Veľkonočnej kroniky vieme, že počas jedného z útokov sa k obrancom museli pripojiť aj námorníci, zrejme z civilných lodí hliadkujúcich záliv Zlatého Rohu.¹⁶⁴ Celkový počet obrancov byzantskej metropoly v závislosti od miery skepticizmu posudzovania súdobých prameňov mohol kolísavať medzi počtom 12 – 15 000 mužov v zbrani.¹⁶⁵

IV. 6. VOJENSKÁ TAKTIKA OBRANCOV

Ešte pred príchodom hlavných síl Avarov sa čelní predstavitelia mesta na čele s patrikiom Bonom snažili akiste zlepšiť obranyschopnosť mesta a zosilniť slabšie úseky obrany. K tejto činnosti ich nabádal svojimi listami sám cisár Herakleios. Očitý svedok Georgios Pisides uvádza, že cisár nariadil „*dobré opraviť bezpečné prístupy k hradbám, ako bolo treba, vystavať výčnelky veží pod holým nebom, zbudovať valy a vrhnúť oproti pevné koly, uplietť novú hradbu, zhotoviť zariadenia na vrhanie striel a kameňov, rýchlo pohybujuce sa stroje a zariadenia, vystrojiť ozbrojené lode, ktoré nezanedbal už vopred zhromaždiť.*“¹⁶⁶ Pod prvou zmienkou mal autor zrejme na mysli cisársky príkaz na opravu a zreštaurovanie schodiskových prístupov k hradbám.¹⁶⁷ Podľa nie celkom jasného textu poémy obrancovia mohli vybudovať drevené konštrukcie (preprsné?), umiestnené na vrcholoch veží a na ohrozených miestach hradieb zapustili drevené koly, ktoré boli namierené oproti nepriateľom.¹⁶⁸

Pisidov termín „nová hradba“ (*neon teichos*) sa v rozpore s tvrdením staršej historiografie bezpochyby vzťahuje na palisádu, ktorá bola zhotovená pred už existujúcimi opevneniami na dnes už nezistiteľnom mieste.¹⁶⁹ Podľa Pisidu cisár dokonca navrhol a poslal plány na zhotovenie obliehacích zariadení, avšak z nejasného konštatovania nie je možné zistiť nič konkrétnejšie.¹⁷⁰ Rovnako nie je jasné, čo mal autor na mysli pod „*rýchlo pohybujuce stroje a zariadeniami*“. Je možné, že tento výrok sa vzťahoval na ľahkú, prenosnú artilériu, ktorú mohli obrancovia rýchlo premiestňovať podľa potreby. Zložitejšie to už je s typoló-

163 THEOFYLAKTOS SIMOKATTES, *Historiae*, 2.10.

164 CHRONICON PASCHALE, s. 720,4-5.

165 O jediný odhad celkového počtu byzantských síl sa pokúsil podľa našich vedomostí len Andreas Stratos (*Byzantium*, s. 184). Jeho údaj o 25-30 000 obrancov považujeme za prehnáný. Na porovnanie v roku 1453 tvorilo posádku obrancov okolo 7 000 mužov. RUNCIMAN, S.: *Pád Cařihradu*. Praha 2003, s. 96.

166 GEORGIOS PISIDES, *Bellum avaricum*, v. 266-277.

167 SCHNEIDER, *Landmauern*, s. 4, pozn. 4.

168 Zapustené a zašpícované koly v tvare X použili aj byzantskí obrancovia Solúna pri veľkom slovanskom útoku na mesto (ok. 616) na ochranu hradbami neobohnaného prístavu. Pozri: *Miracula sancti Demetrii* (ďalej MSD) II, 2, 183, ed. P. Lemerle, *Les plus anciens recueils des miracles de Saint Démétrius et la pénétration des Slaves dans les Balkans I*, Paris 1979.

169 SCHNEIDER, *Landmauern*, s. 4 pozn. 4; VAN DIETEN, *Zum Bellum Avaricum*, s. 165.

170 GEORGIOS PISIDES, *Bellum avaricum*, v. 291-292.

giou týchto strojov. Zložité typy katapultov, ktorých výroba vyžadovala značné matematické znalosti, kombinované s technickou zručnosťou, boli v druhej polovici 6. storočia zjavne na ústupe.¹⁷¹ Prokopios z Cezareie spomína ešte v šiestom storočí zariadenie zvané onager – teda torzný jednoramenný katapult, použitý pri Belisariovom obliehaní Ríma.¹⁷² O typoch týchto zariadení sa pramene nezmiňujú. Podľa *Chronicon paschale* obrancovia mesta umiestnili svoju artilériu vo vnútri hradieb.¹⁷³ V mohutne opevnených vežiach boli na obranu určené len horné poschodia, a to nanajvýš pre artilériu s plochou dráhou letu.¹⁷⁴ Mal tým azda kronikár na mysli rozmiestnenie ťažkých katapultov v priestore Peribolos, teda medzi oboma hlavnými hradbami?¹⁷⁵ Z neskorších obliehaní mesta máme správy o tom, že artiléria bola rozmiestnená na strechách veží vnútornej hradby.¹⁷⁶

Byzantský vojenský manuál *Peri strategias* zo 6. storočia ponúka množstvo návodov na odrazenie nepriateľských síl. Obrancovia byzantskej metropoly asi mnohé z nich využili počas obliehania, i keď detaily nepoznáme. Proti tradičnému obliehaciemu prostriedku (korytnačkám) mohli použiť vriacu vodu, rozpustenú smolu, či ťažké trámy so železnými koncami v tvare špičky meča, horúci popol alebo vápno.¹⁷⁷ Autor príručky dopĺňa, že pred útokom treba zistiť miesto, ktoré bude napadnuté a následne rozložiť z cimburia smerom nadol rohože z vlasov, vlny alebo ľanu ľubovolnej dĺžky, aby chránili mužov za hradbou proti strelám. V prípade potreby autor príručky radí dokonca použitie posteľných prikrývok.¹⁷⁸

Iná byzantská vojenská príručka *Strategikon*, ktorá je časovo najbližšie avarskému obliehaniu, ponúka ďalšie cenné informácie týkajúce sa obrany. Proti strelám vysielaným proti hradbám jeho neznámy autor navrhuje rozmiestniť tkanivá (*kilikia*) zo srsti, ktoré podľa neho treba zavesiť na vonkajšiu stranu hradieb.¹⁷⁹ O tom, že takéto praktiky nezostali iba na papieri, svedčia správy o obliehaní Solúna Avarmi, kde sa uvádza, že všetci obyvatelia „*rozhodli pred zuby cimburia zavesiť z tenkých prútov niečo na spôsob utkaných závesov a prestieradiel z papyru a vrecoviny, ktoré sa prestierajú v jedálňach pred stolujúcimi, aby bola zmäkčená sila úderu chfľených kameňov*“.¹⁸⁰ K ďalším možnostiam podľa *Strategikonu* patrilo použitie blokov z dreva, ktoré sa vešali pred cimburie či konštrukcie z tehál na ich zosilnenie.¹⁸¹ Počas avarského obliehania sa, žiaľ, použitie špeciálnych defenzívnych prostriedkov nespomína.

IV. 7. ZÁSOBOVANIE MESTA POTRAVINAMI A VODOU

Konštantínopol bol na svoje prvé veľké obliehanie pripravený aj čo sa týka jeho zásobenia vodou a potravinami. Avari napadli mesto v horúcich letných mesiacoch v čase žatvy, ktorú sa snažili jeho obyvatelia uskutočniť dokonca aj po príchode avarského predvoja pod ochranou sprievodných byzantských síl. Nie je známe, že by cisár alebo hlavný veliteľ mesta

171 CHEVEDDEN, P.: Artillery in Late Antiquity: Prelude to the Middle Ages, in: *Medieval City under Siege*, ed. I. A. Corfis, M. Wolfe. Woodbridge 1995, s. 163.

172 PROKOPIOS: *Bella*, 1.21.19.

173 *CHRONICON PASCHALE*, s. 719.

174 SCHNEIDER, *Landmauern*, s. 18.

175 Tamže.

176 THEOFANES CONFESSOR, *Chronografia*, s. 384.

177 *Peri strategias*, c. 13,61-91.

178 Tamže.

179 *STRATEGIKON* X,3.

180 *MSD*, I, 152.

181 *STRATEGIKON*: X,3.

Bonos vydali nariadenia týkajúce sa zmenšenia alebo rekvirovania zásob.¹⁸² Už po obsadení obilnice ríše Egypta Peržanmi v rokoch 616 – 619 zrušil cisár Herakleios bezplatné prídely štátneho chleba, ktorý sa prideloval veľkej väčšine konštantínopolského obyvateľstva od čias Konštantína Veľkého.¹⁸³ Napriek tomuto drastickému opatreniu prekvapujúco nemáme žiadne správy o prípadných nepokojoch, hoci od tejto doby museli obyvatelia platiť za chleba fixnú hodnotu troch medenákov (*folleis*). Nepokoje vyvolané nedostatkom potravín sa v meste prejavili až v máji 626, teda zhruba sedem týždňov pred začiatkom avarského útoku. Ioannes Seismos, zrejme vtedajší prefekt mesta, sa pokúsil zvýšiť cenu štátneho chleba z 3 na 8 medenákov, čo vyvolalo ostrý protest obyvateľov zhromaždených v chráme sv. Sofie. K nim sa pridali aj oddiely palácových gárd (*scholae*), ktoré si zrejme na rozdiel od ostatných obyvateľov prídely štátneho chleba uhájili.¹⁸⁴ Seismove reštrikčné opatrenia s najväčšou pravdepodobnosťou súviseli s obavami z očakávaného obliehania Konštantínopola. Perzské oddiely pod vedením Šahrvaraza s najväčšou pravdepodobnosťou už zaujali svoje pozície na opačnom brehu Bosporu a mestská rada už mala správy o blížiacom sa veľkom avarskom vojsku. Bezplatné prídely chleba pre palácové oddiely mali byť pravdepodobne udelené bojaschopnejším mobilným jednotkám, ktoré sa v tomto čase začali sťahovať do mesta.¹⁸⁵ Vehementné protesty ľudu i gárd nakoniec viedli k zosadeniu Seisma a k zničeniu jeho oficiálnych portrétov, zatiaľ čo vtedajší prefekt pretória Alexander slúbil učiniť okamžitú nápravu a zabezpečiť dodávky pre masy v nezmenenej cene.¹⁸⁶ Zdá sa, že aj gardy si udržali svoje bezplatné prídely, takže situácia v meste sa čoskoro upokojila. Vláda teda musela mať k dispozícii potravinové rezervy, nakoľko o ďalších nepopulárnych opatreniach pred i počas obliehania už nemáme ďalšie správy.¹⁸⁷

Čo sa zásobovania vodou týka, obyvatelia sotva pocítili jej nedostatok počas obliehania, ktoré trvalo púhych desať dní. Hoci mesto ani jeho okolie nedisponovalo dostatočnými zdrojmi pitnej vody, v mierových časoch bol jej prísun umožnený vďaka veľkému akvaduktu, ktorý do mesta dopravoval vodu až zo vzdialenosti 120 km.¹⁸⁸ Z neskorších správ máme informácie o tom, že Avari akvadukt porušili, zrejme ešte pred začatím obliehania, avšak skutočný stupeň poškodenia zostáva v súčasnosti predmetom špekulácií.¹⁸⁹ Ak sa aj Avarom podarilo obmedziť prísun vody do mesta, jeho zásoby vody neboli nijako zvlášť ohrozené.

182 Pre porovnanie: pred druhým arabským útokom na Konštantínopol nechal cisár Anastasios II. vyhnať rodiny bez dostatočných súkromných zdrojov. Pozri THEOFANES CONFESSOR, *Chronografia*, s. HOWARD-JOHNSON, *Siege*, s. 136.

183 K celému systému JONES, *Later Roman Empire*, s. 696f.

184 CHRONICON PASCHALE, s. 715-716.

185 WHITBY, M.: Ericsson's Postulated Textual Transposition, in: *Chronicon paschale 284-628 AD*, ed. Mich. and Mar. Whitby, Liverpool 1989, s. 201-202.

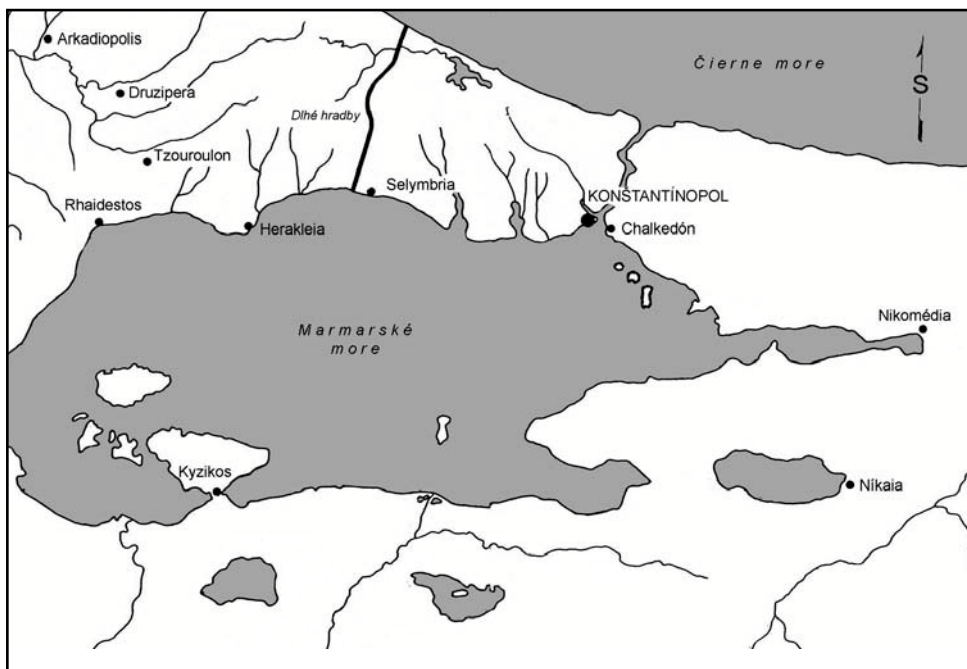
186 CHRONICON PASCHALE, s. 716.

187 Vo vnútri Konštantínopolu mohli byť použité 2 až 3 km² pre potreby agrikultúry spolu s priestorom pred Theodosianskymi hradbami. KODER, J.: Fresh Vegetables for the Capital, in: *Constantinople and its Hinterland. Papers from the Twenty-Seventh Spring Symposium of Byzantine Studies*, Oxford, April 1993, ed. C. Mango and G. Dagron. Aldershot 1995, s. 53.

188 K akvaduktu pozri JANIN, *Constantinople*, s. 199-200; k zásobovaniu vodou MANGO, C.: Water Supply of Constantinople, in: *Constantinople and its Hinterland. Papers from the Twenty-Seventh Spring Symposium of Byzantine Studies*, Oxford, April 1993, ed. C. Mango and G. Dagron. Aldershot 1995, s. 9-18.

189 Podľa Cyrila Manga (*Water Supply*, s. 17) akvadukt nemohol byť úplne vyradený, nakoľko Avari poškodili nadzemné arkády, ale nezničili úplne dodávku vody do mesta. Podľa Albrechta Bergerera (*Untersunungen*, s. 609) bol však akvadukt po deštrukcii nadzemných konštrukcií nepoužiteľný a zostal bez vody.

V byzantskej metropole sa nachádzalo veľké množstvo (okolo 100) cisterien, z ktorých najväčšia a najznámejšia pochádzala ešte z justiniánskych čias (dnes Yerebatan saray).¹⁹⁰

Obr. 1. Konštantínopol juhoeurópske a ázijské predpolie

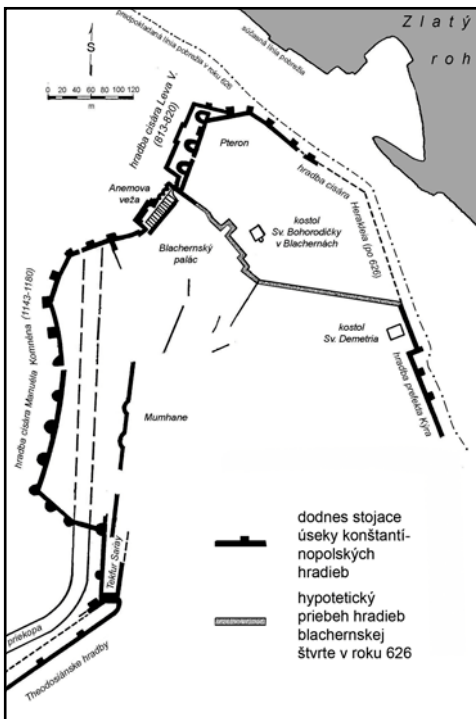

Obr. 2. Konštantínopol a Bospor

190 K jednotlivým cisternám pozri JANIN, Constantinople, s. 203-205.

Obr. 3. Konštantínopol – mestské brány a opevnenia

Obr. 4. Mestská štvrť Blacherny – situačný náčrt

M. HURBANIČ: DIE VERTEIDIGUNG VON KONSTANTINOPEL WÄHREND DES ANGRIFFES VON AWAREN IM JAHRE 626

Konstantinopel, vom Jahre 330 Residenz des Römischen (Byzantinischen) Reiches wurde im Laufe des 5. Jahrhunderts dank seiner Stellung zur Stadt mit komplexer und auf die Zeit einzigartiger Fortifikationsstruktur. Sein stärkstes und stabilstes Element waren die Landmauern, die in der Zeit des Kaisers Theodosius II. aufgebaut wurden. Diese Festung bestand aus drei nacheinander steigenden Festungsbogen, die durch 192 rechtwinklige polygonale von 27 bis 55 Meter hohe Türmen beschirmt waren. Schwächere Mauerabschnitte befanden sich im Blachernen Region, genauer an seinem nordwestlichen Rand und längst der Bucht Goldenes Horn. Ein Teil der vorstädtischen Agglomeration entlang dieser Bucht war dabei vor Angreifern nur aus dem Lande geschützt. Die Awaren mit zusätzlichen ethnischen Gruppen versuchten die Schwächen der Verteidigung der byzantinischen Metropole auszunützen. Sie griffen im Sommer 626 Konstantinopel an und als Erste überprüften sie gründlich sein Fortifikationssystem. Die byzantinischen Kräfte in der Stadt bestanden sowohl aus regulär Einheiten als auch aus Landwehr Formationen, mit Teilnahme der Zirkfaktionen von Grünen und Blauen aus Konstantinopel. Der byzantinischer Kaiser Herakleios schickte den kleineren Teil seiner Armee der Stadt zu Hilfe. Die Truppen hatten genaue Instruktionen, die dem Regentenrat an der Spitze mit Patrikio Bono, der in der Zeit der Abwesenheit des Kaisers für die Verteidigung der Stadt verantwortlich war, bestimmt waren. Die Gesamtzahl der Verteidiger der Metropole konnte in Abhängigkeit von dem Grad des Skeptizismus betreffs der Beurteilung der Zeitquellen zwischen 12-15 000 bewaffneten Männern schwanken. Eine strategische Rolle während der Belagerung spielte vor allem die Flotte von Konstantinopel, die sowohl aus Militär- als auch aus zivilen Schiffe bestand, ab. Gerade die byzantinischen Schiffe verhinderten die Zusammenlegung von persischen und awarischen Kräften vor dem entscheidenden Angriff. In der erfolgreichen Aktion gegen slawischen Monoxylon entschieden die Schiffe während diesem massgeblichen Attack im Grunde das Schicksaal der ganzen Belagerung.